Crna Gora

Regulatorna agencija za energetiku i

regulisane komunalne djelatnosti

IZVJEŠTAJ O AKTIVNOSTIMA NADZORA NAD VELEPRODAJNIM TRŽIŠTEM ELEKTRIČNE ENERGIJE U 2022. GODINI

Podgorica, jul 2023. godine

SADRŽAJ

UVOD 1
1 NORMATIVNI OKVIR 5
2 EVIDENCIJA UČESNIKA NA VELEPRODAJNOM TRŽIŠTU ELEKTRIČNE ENERGIJE CRNE GORE 7
3 INSAJDERSKE INFORMACIJE 10
4 NADZOR NAD VELEPRODAJNIM TRŽIŠTEM ELEKTRIČNE ENERGIJE 13
5 IZAZOVI U VRŠENJU NADZORA NAD VELEPRODAJNIM TRŽIŠTEM ELEKTRIČNE ENERGIJE 23
6 MEĐUINSTITUCIONALNA I MEĐUNARODNA SARADNJA 28
7 REZIME 30

Popis grafika

Grafik 2.1 Učesnici na veleprodajnom tržištu električne energije u Crnoj Gori 8

Grafik 4.1 Udjeli električne energije prodate od strane učesnika na tržištu sa sjedištem u Crnoj Gori učesnicima sa sjedištem u drugim državama 16

Grafik 4.2 Udjeli električne energije kupljene od strane učesnika na tržištu sa sjedištem u Crnoj Gori od učesnika sa sjedištem u drugim državama 17

Grafik 4.3 Prosječne ponderisane cijene po kojima je CGES kupovao električnu eneregiju za pokrivanje gubitaka u prenosnom sistemu u periodu 2020-2022. godine 18

Grafik 4.4 Prosječne ponderisane cijene po kojima je CEDIS kupovao električnu energiju za pokrivanje gubitaka u distributivnom sistemu u periodu 2020-2022. godine 19

Grafik 4.5 U Prosječne cijene električne energije na evropskim dan-unaprijed tržištima u periodu od 2019. do 2022. godine 21

Popis slika

Slika 4.1 Vrijednosti NTC-a na granicama crnogorskog elektroprenosnog sistema i susjednih sistema u 2022. godini 14

Slika 4.2 Fizički tokovi između crnogorskog elektroenergetskog sistema i susjednih sistema 15

Slika 4.3 Organizacija distributivnog sistema Crne Gore po regionima Prodaja električne energije od strane učesnika na tržištu sa sjedištem u Crnoj Gori učesnicima sa sjedištem u drugim državama 16

Slika 4.4 Kupovina električne energije od strane učesnika na tržištu sa sjedištem u Crnoj Gori od učesnika sa sjedištem u drugim državama 17

Lista skraćenica

ACER	–	Agencija za saradnju energetskih regulatora (eng. *Agency for the Cooperation of Energy Regulators*)
BELEN	–	„Berza električne energije" DOO Podgorica
CEDIS	–	„Crnogorski elektrodistributivni sistem" DOO Podgorica
CGES	–	„Crnogorski elektroprenosni sistem" AD Podgorica
COTEE	–	„Crnogorski operator tržišta električne energije" DOO Podgorica
ECRB	–	Regulatorni odbor Energetske zajednice (eng. *Energy Comunity Regulatory Board)*
EPCG	–	„Elektroprivreda Crne Gore" AD Nikšić
EU	–	Evropska unija (eng. European Union – EU)
REGAGEN	–	Regulatorna agencija za energetiku i regulisane komunalne djelatnosti
REMIT	–	Regulativa (EU) broj 1227/2011 Evropskog parlamenta i Savjeta o cjelovitosti i transparentnosti veleprodajnog tržišta energije (eng. *Regulation of Energy Market Integrity and Transparency*)
SEE CAO	–	Kancelarija za koordinisane aukcije jugoistočne Evrope (eng. *Coordinated Auction Office for South East Europe*)

REGAGEN

UVOD

Regulatorna agencija za energetiku i regulisane komunalne djelatnosti (u daljem tekstu: REGAGEN) je, u skladu sa članom 14 stav 2 *Zakona o nadzoru nad veleprodajnim tržištem električne energije i prirodnog gasa („Služben list CG", broj 1/22)* (u daljem tekstu: Zakon o nadzoru nad tržištem), dužna da sačini godišnji izvještaj o aktivnostima nadzora nad veleprodajnim tržištem električne energije i prirodnog gasa i da ga objavi na svojoj internet stranici. Navedenim zakonom je u crnogorsko zakonodavstvo transponovana *Regulativa (EU) broj 1227/2011 Evropskog parlamenta i Savjeta o cjelovitosti i transparentnosti veleprodajnog tržišta energije* (u daljem tekstu: REMIT).

S obzirom na to da je Zakon o nadzoru nad tržištem stupio na snagu početkom 2022. godine, te da je ovo prvi izvještaj o aktivnostima REGAGEN u pogledu nadzora nad veleprodajnim tržištem električne energije i prirodnog gasa koji vrši u skladu sa navedenim zakonom, u nastavku je dat osvrt značaja REMIT-a za energetski sektor i kupce električne energije i prirodnog gasa.

Donošenju REMIT regulative je prethodila sveobuhvatna analiza evropskog tržišta prirodnog gasa i električne energije, inicirana 2005. godine, o čemu je sačinjen *Izvještaj Evropske komisije o konkurenciji na energetskom tržištu*[1], objavljen 2007. godine.

Značaj razvoja tržišta i jačanja konkurencije na evropskim tržištima prirodnog gasa i električne energije je prepoznat kroz evropsku energetsku politiku, koja je usmjerena na postizanje tri usko povezana cilja: konkurentan i efikasan energetski sektor, obezbjeđenje sigurnosti snabdijevanja i održivost. U interesu svih evropskih kupaca elekrične energije i prirodnog gasa (domaćinstva i privreda) je pouzdano i sigurno snabdijevanje ovim energentima po konkurentnim cijenama, koje se može obezbijediti kroz jačanje konkurencije na energetskim tržištima i stvaranje jedinstvenog evropskog energetskog tržišta. Proces otvaranja tržišta značajno je promijenio funkcionisanje tržišta, pružio nove tržišne mogućnosti, doveo do uvođenja novih proizvoda i usluga, a konkurencija je u početku ovog procesa uticala na smanjenje cijena energije u Evropi. Međutim, iako je napredak ostvaren, ciljevi otvaranja tržišta nijesu postignuti željenom brzinom, pa je Evropska komisija 2005. godine inicirala istraživanje funkcionisanja evropskih tržišta prirodnog gasa i električne energije, kako bi identifikovala prepreke za ostvarenje postavljenih ciljeva i mjere koje je potrebno preduzeti kako bi se ciljevi dostigli.

Nalazi *Izvještaja Evropske komisije o konkurenciji na energetskom tržištu* iz 2007. godine (u daljem tekstu: Izvještaj Evropske komisije) su bili sljedeći:

- Veleprodajna tržišta električne energije i prirodnog gasa održavaju visoki stepen koncentracije, slično periodu prije liberalizacije, što ostavlja prostor za zloupotrebu tržišne moći i predstavlja jednu od najvećih briga za uspješnost procesa liberalizacije i razvoja tržišta;

[1] Evropska komisija, "DG Competition Report on energy sector inquiry", 2007. godina http://ec.europa.eu/competition/sectors/energy/2005_inquiry/full_report_part1.pdf

- Nedovoljno razdvajanje interesa operatora prenosnih i distributivnih sistema (prirodnih monopola) od snabdijevanja, koje predstavlja tržišnu djelatnost, ima negativne posljedice na funkcionisanje tržišta i na ulaganje u mreže, što predstavlja veliku prepreku za ulazak novih učesnika na tržište, a time i za sigurnost snabdijevanja;
- Podjela tržišta između dominantnih kompanija koje se bave tržišnim djelatnostima je prepoznata kao jedna od najozbiljnijih prepreka za razvoj i integraciju tržišta;
- Nedovoljno prekograničnih kapaciteta ili njihova nedostupnost, kao i različiti dizajn tržišta od zemlje do zemlje koče integraciju tržišta;
- Nedovoljna transparentnost tržišta, odnosno nedostatak pouzdanih i pravovremenih informacija značajnih za funkcionisanje tržišta;
- Mnogi kupci imaju ograničeno povjerenje u mehanizme formiranja cijena na veleprodajnom nivou, dok regulisane cijene snabdijevanja krajnjih kupaca koje su ispod tržišnih cijena obeshrabruju ulazak novih snabdjevača na tržište, pa je potrebno efikasnije i transparentnije formiranje cijena kako bi se krajnim kupcima omogućile sve prednosti otvaranja tržišta;
- Konkurencija na maloprodajnom nivou je često ograničena. Trajanje maloprodajnih ugovora za industrijske kupce može imati značajan uticaj na razvoj maloprodajnog tržišta i dolazak novih snabdjevača.

Evropska komisija je definisala mjere koje je potrebno preduzeti kako bi se navedene prepreke za razvoj tržišta prevazišle, i to:

- Jačanje ovlašćenja Evropske komisije i potpuna upotreba ovlašćenja u pogledu primjene antimonopolskih pravila, kontrole koncentracije učesnika na tržištu i kontrole državne pomoći;
- Sprječavanje i sankcionisanje zloupotreba gdje god je primijećeno da vertikalna integracija proizvodnje i snabdijevanja, kao i nedovoljna razdvojenost mrežnih od tržišnih djelatnosti narušava, sprečava ili ograničava konkurenciju na tržištu;
- Rješavanje sistemskog sukoba interesa svojstvenog vertikalnoj integraciji snabdijevanja i mrežnih djelatnosti, koji za rezultat daje nedostatak ulaganja u prenosnu i distributivnu infrastrukturu i diskriminaciju, odnosno nejednak tretman svih učesnika na tržištu. Navedeno je prepoznato kao posebno značajno, budući da su Evropi potrebna velika ulaganja kako bi se osigurala sigurnost snabdijevanja i stvorila integrisana i konkurentna tržišta;
- Primjena antimonopolskih mjera i borba protiv tajnih dogovora između vodećih kompanija je označena kao prioritet, budući da se benefiti za kupce ne mogu ostvariti u uslovima kada se kompanije koje se bave tržišnim djelatnostima međusobno koordiniraju, a ne takmiče;
- Jačanje ovlašćenja nezavisnih regulatornih tijela i poboljšanje međunarodne saradnje;
- Poboljšanje transparentnosti, odnosno obezbjeđenje pristupa informacijama relevantnim za funkcionisanje tržišta (informacije od značaja treba objavljivati kontinuirano i pravovremeno);

- Donošenje smjernica i regulativa u cilju poboljšanja transparentnosti na tržištima prirodnog gasa i električne energije, kojima bi se definisali i strogo ograničeni izuzeci u pogledu objavljivanja informacija, kako bi se minimizirao rizik tajnih dogovora koji narušavaju funkcionisanje tržišta;
- Uspostavljanje sistema za nadzor trgovanja na veleprodajnim tržištima prirodnog gasa i električne energije, kako bi se povećalo povjerenje tržišnih učesnika i ograničio rizik od zloupotreba na tržištima;
- Jačanje nezavisnih regulatornih tijela i obezbjeđenje ovlašćenja da prikupljaju i međusobno razmjenjuju relevantne informacije o ponašanju učesnika na tržištu, da daju preporuke i sprovode mjere kako bi se zloupotrebe ma tržištu spriječile i sankcionisale.

Mnoga zainteresovana lica su iskazala podršku mjerama iskazanim u *Izvještaju Evropske komisije*. Vertikalno integrisane kompanije nijesu iskazale podršku sprovođenju mjera, dok su kupci, trgovci i nadležni organi podržali inicijativu za donošenje novih propisa kojima bi se obezbijedila primjena predloženih mjera.

Dakle, opisani izvještaj je ukazao na značajan potencijal zloupotrebe na veleprodajnom tržištu energije u EU, a energetski legislativni paketi, čije je donošenje uslijedilo nakon toga, naglasili su značaj jačanja konkurencije kroz liberalizaciju tržišta, vlasničkog razdvajanje vertikalno integrisanih kompanija, obezbjeđenja nezavisnosti i razdvojenosti operatora prenosnih i distributivnih sistema od kompanija koje se bave tržišnim djelatnostima, uspostavljanja nezavisnih regulatornih tijela i jačanja njihovih ovlašćenja.

Finansijska kriza je dodatno usmjerila fokus na neophodnost vršenja nadzora tržišta, a praksa je pokazala da različiti nacionalni okviri i finansijska regulacija koja se odvija pod okriljem direktiva kojima se uređuju tržišta finansijskih instrumenata i zabrane zloupotreba na njima (MiFID[2] i MAD[3]) nijesu dovoljni za uspostavljanje djelotvornog sistema nadzora energetskih tržišta. Navedeno je uslovilo donošenje REMIT-a, regulative koja je stupila na snagu 28. decembra 2011. godine, sa rokom implementacije do 7. januara 2015. godine.

REMIT je koncipiran po uzoru na regulative kojima se uređuju finansijska tržišta i ponašanje učesnika na njima, a temelji se na principima:

- transparentnosti – kroz obavezu učesnika da dostavljaju i objavljuju insajderske informacije;
- cjelovitosti – kroz eksplicitnu zabranu zloupotrebe na veleprodajnom tržištu energije;
- nadzora – kroz efikasan okvir za vršenje nadzora i centralizovano prikupljanje podataka;
- saradnje – kroz uspostavljanje saradnje i koordinacije između Agencije za saradnju energetskih regulatora (ACER), koja vrši nadzor na EU nivou, i nacionalnih regulatornih tijela (NRAs), koja vrše nadzor, istražne aktivnosti i sprovođenje odluka na nacionalnom nivou.

[2] https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32014L0065

[3] https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=uriserv:OJ.L_.2014.173.01.0179.01.ENG

REMIT zabranjuje trgovanje na temelju insajderskih informacija, odvraća učesnike na tržištu od zloupotrebe tržišta, podstiče otvoreno i pošteno takmičenje tržišnih učesnika, postavlja temelje za poboljšanje transparentnosti i integriteta tržišta, jača povjerenje u funkcionisanje tržišta, podstiče integraciju tržišta, a, u konačnom, štiti interese kompanija i krajnjih kupaca.

1 NORMATIVNI OKVIR

Ministarski savjet Energetske zajednice je u novembru 2018. godine donio Odluku, broj D/2018/10/MC-EnC[4], kojom je usvojen REMIT prilagođen za zemlje Energetske zajednice i definisana obaveza usklađivanja njihovih normativnih okvira sa ovom regulativom. Osnovna razlika između prilagođene verzije ove regulative i one koja se primjenjuje u članicama EU je nenadležnost ACER-a u pogledu nadnacionalnog nadzora nad veleprodajnim tržištima električne energije i prirodnog gasa zemalja Energetske zajednice i nepostojanje centralizovanog prikupljanja podataka o trgovini veleprodajnim energetskim proizvodima.

Donošenjem Zakona o nadzoru nad veleprodajnim tržištem električne energije i prirodnog gasa u januaru 2022. godine, kojim je u crnogorsko zakonodavstvo transponovan REMIT, izvršeno je usklađivanje crnogorskog normativnog okvira sa EU propisima kojima se uređuje nadzor nad veleprodajnim tržištem električne energije i prirodnog gasa. Navedeno je i konstatovano u *Izvještaju Evropske komisije o Crnoj Gori za 2022. godinu*.[5] Osnovni cilj ovog zakona je stvaranje uslova za pravilno funkcionisanje veleprodajnog tržišta električne energije i prirodnog gasa kroz:

- uspostavljanje djelotvornog sistema nadzora nad veleprodajnim tržištem električne energije i prirodnog gasa, kako bi se spriječile, otkrile i sankcionisale zloupotrebe na tržištu,
- poboljšanje transparentnosti na veleprodajnom tržištu električne energije i prirodnog gasa, kako bi se povećalo povjerenje u tržište, povećao broj učesnika na tržištu i uspostavio pouzdan cjenovni signal,
- obezbjeđivanje dodatne zaštite kupaca kroz nadzor nad ponašanjem učesnika na tržištu.

Donošenje navedenog zakona je od posebnog značaja za adekvatno funkcionisanje i razvoj tržišta električne energije, posebno u kontekstu povezivanja tržišta i formiranja cijena na regionalnom, a ne na nacionalnom nivou. Obezbjeđenje pouzdanosti i transparentnosti veleprodajnih tržišta električne energije predstavlja prioritet u procesu integracije tržišta, jer zloupotrebe tržišta u jednoj zemlji utiču i na veleprodajne cijene, a posljedično i na maloprodajne cijene u drugoj zemlji.

Zakonom o nadzoru nad tržištem su propisane zabrane zloupotreba na tržištu, kaznena politika, nove obaveze učesnika na veleprodajnom tržištu i ovlašćenja REGAGEN, kao institucije koja vrši nadzor nad veleprodajnim tržištem električne energije i prirodnog gasa, čime je učinjen značajan pomak u uređenju pravnog okvira u ovoj oblasti i ispunjena jedna od obaveza iz procesa evropskih integracija.

Zakon o nadzoru nad tržištem uređuje i međunarodnu saradnju u vršenju nadzora nad tržištem. Harmonizovana primjena REMIT-a na nivou Energetske zajednice se obezbjeđuje kroz učestvovanje

[4] https://www.energy-community.org/legal/acquis.html

[5] Evropska Komisija, „Izvještaj o Crnoj Gori za 2022", oktobar 2022. godine https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-10/Montenegro%20Report%202022.pdf

u aktivnostima radne grupe u okviru Regulatornog odbora Energetske zajednice (eng. Energy Community Regulatory Board - ECRB).

Polazeći od obaveza propisanih Zakonom o nadzoru nad tržištem, REGAGEN je tokom 2022. godine donijela podzakonske akte neophodne za implementaciju i sprovođenje REMIT-a:

- Odluku o utvrđivanju obrasca prijave za upis u evidenciju učesnika na veleprodajnom tržištu električne energije i prirodnog gasa („Službeni list CG", broj 17/22);
- Odluku o utvrđivanju obrasca obavještenja o odlaganju objavljivanja insajderskih informacija na veleprodajnom tržištu električne energije i prirodnog gasa i liste elektronskih sistema za objavljivanje insajderskih informacija („Službeni list CG", br. 17/22).

Takođe, tokom 2022. godine Agencija je donijela, odnosno utvrdila:

- interno Upustvo o načinu vođenja evidencije učesnika na veleprodajnom tržištu električne energije i prirodnog gasa, broj 22/824-1 od 17.2.2022. godine.
- obrazac obavještenja o izuzeću od zabrane trgovanja na osnovu insajderskih informacija i obrazac prijave zloupotrebe na veleprodajnom tržištu, po uzoru na forme ovih obrazaca iz Proceduralog akta broj 01/2020 Regulatornog odbora Energetske zajednice.[6]

Usklađivanje normativnog okvira Crne Gore sa legislativom EU je kontinuiran proces, budući da se normativni okvir EU kontinuirano nadograđuje. S obzirom na to da je Evropska komisija 14. marta 2023. godine objavila prijedloge za reformu tržišta električne energije, koji uključuje izmjene i dopune REMIT-a[7], već sada je izvjesno da će u narednom periodu postojati potreba za daljim usklađivanjem Zakona o nadrzoru nad tržištem sa EU propisima. Ovaj prijedlog obuhvata i harmonizaciju kaznenih politika, što je od suštinskog značaja za sprečavanje i sancionisanje zloupotreba na tržištu. Kaznena politika nije razrađena REMIT-om koji je trenutno u primjeni u EU, već je njime definisana obaveza zemalja koje primjenjuju ovu regulativu da definišu kaznenu politiku u skladu sa nacionanim pravnim sistemom. Navedeno je dovelo do definisanja različitih kaznenih politika, što u slučajevima zloupotreba na tržištu koje imaju prekograničnu dimenziju otežava sankcionisanje. Poučena tim iskustvom, Evropska komisija je u svom prijedlogu bliže definisala poboljšanja regulative koja je u primjeni.

Od primarnog značaja za sprovođenje djelotvornog nadzora nad veleprodajnim tržištem su:

- očuvanje nezavisnosti regulatornog tijela i obezbjeđenje neophodnih ovlašćenja kako bi se zloupotrebe mogle pravovremeno otkriti i sankcionisati, i
- kaznena politika koja mora biti *„djelotvorna, odvraćajuća i srazmjerna, odražavajući prirodu, trajanje i ozbiljnost povrede, štetu nanesenu kupcima i potencijalnu dobit od trgovanja na osnovu insajderskih informacija i zloupotrebe na veleprodajnom tržištu"*.[8]

[6] https://www.energy-community.org/legal/procedural-acts.html
[7] https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52023PC0147
[8] Regulativa (EU) broj 1227/2011 Evropskog parlamenta i Savjeta o cjelovitosti i transparentnosti veleprodajnog tržišta energije

2 EVIDENCIJA UČESNIKA NA VELEPRODAJNOM TRŽIŠTU ELEKTRIČNE ENERGIJE CRNE GORE

REGAGEN je, u skladu sa članom 7 stav 1 Zakona o nadzoru nad tržištem, dužna da vodi evidenciju učesnika na veleprodajnom tržištu električne energije i prirodnog gasa, u elektronskoj formi. Sa druge strane, učesnici na veleprodajnom tržištu su, u skladu sa članom 7 stav 2 Zakona o nadzoru nad tržištem, dužni da dostave REGAGEN prijavu za upis u evidenciju učesnika na veleprodajnom tržištu prije izdavaja naloga za trgovanje ili realizacije transakcije kupovine i/ili prodaje električne energije ili prirodnog gasa na veleprodajnom tržištu. Učesnici na veleprodajnom tržištu su bili dužni da, u skladu sa članom 22 ovog zakona, dostave REGAGEN prijavu za upis u evidenciju u roku od tri mjeseca, od dana stupanja na snagu ovog zakona, tj. do 18. aprila 2022. godine.

Zakonom je propisana i novčana kazna za pravno lice (od 5.000 EUR do 40.000 EUR) i odgovorno lice u pravnom licu (od 500 EUR do 4.000 EUR), ukoliko kao učesnik na veleprodajnom tržištu nije, prije izdavanja naloga za trgovanje ili realizacije transakcije kupovine i/ili prodaje električne energije ili prirodnog gasa na veleprodajnom tržištu, podnio prijavu REGAGEN za upis u evidenciju učesnika na veleprodajnom tržištu.

Od stupanja na snagu Zakona o nadzoru nad veleprodajnim tržištem, REGAGEN je vršila kontinuiranu komunikaciju i informisanje učesnika na veleprodajnom tržištu u pogledu novih obaveza koje proističu iz Zakona o nadzoru nad tržištem. Komunikacija sa učesnicima na tržištu omogućena je i preko posebne e-mail adrese - remit@regagen.co.me.

Naime, nakon stupanja na snagu Zakona o nadzoru nad tržištem, REGAGEN je informisala „Berzu električne energije" DOO Podgorica (u daljem tekstu: „BELEN"), „Crnogorskog operatora tržišta električne energije" DOO Podgorica (u daljem tekstu „COTEE"), „Kancelariju za koordinisane aukcije u Jugoistočnoj Evropi" (u daljem tekstu: „SEE CAO"), „Crnogorski elektropenosni sistem" AD Podgorica (u daljem tekstu: „CGES"), kao ključne subjekte na crnogorskom veleprodajnom tržištu električne energije, o primjeni ovog zakona, a u cilju informisanja ostalih učesnika na tržištu koji koriste njihove usluge o novim obavezama koje proističu iz Zakona o nadzoru nad tržištem.

Budući da je rok za upis postojećih tržišnih učesnika u evidenciju učesnika na veleprodajnom tržištu Crne Gore bio 18. april 2022. godine, REGAGEN je u martu 2022. godine podsjetila učesnike koji nijesu poslali prijave za upis u evidenciju, i to: CGES, "Elektroprivredu Crne Gore" AD Nikšić (u daljem tekstu: „EPCG") i "Crnogorski elektrodistributivni sistem" DOO Podgorica (u daljem tekstu: „CEDIS"). Obavještenje o neophodnosti primjene i obavezama koje proizlaze iz Zakona o nadzoru nad tržištem, uključujući i neophodnost upisa u evidenciju učesnika na veleprodajnom tržištu, je takođe u martu upućeno i učesnicima na tržištu koji su registrovani kod COTEE-a.

Dodatno, REGAGEN je u decembru 2022. godine, informisala COTEE o licima upisanim u evidenciju COTEE-a, a koja i dalje nijesu upisana u evidenciju REGAGEN o učesnicima na veleprodajnom tržištu

električne energije, uz zahtjev da se ova lica, kao i sva lica koja će se u budućnosti upisati u registar COTEE-a, informišu i o neophodnosti upisa u evidenciju REGAGEN.

REGAGEN je uspostavila *evidenciju učesnika na veleprodajnom tržištu električne energije*, kojoj se može pristupiti na internet stranici REGAGEN (https://regagen.co.me/remit/evidencija-ucesnika-na-veleprodajnom-trzistu/evidencija/evidencija-ucesnika-na-veleprodajnom-trzistu-elektricne-energije-u-crnoj-gori/). U Crnoj Gori još uvijek ne postoji veleprodajno tržište prirodnog gasa, pa samim tim ne postoji ni evidencija učesnika na tom tržištu.

Zaključno sa 31. decembrom 2022. godine u *evidenciju učesnika na veleprodajnom tržištu električne energije Crne Gore* je upisano 50 učesnika, a njihov broj u prvoj polovini 2023. godine se povećao na 64. Učesnici su pravna lica koja su registrovana u Crnoj Gori, zemljama EU i zemljama članicama Energetske zajednice.

Za trgovanje veleprodajnim energetskim proizvodima u Crnoj Gori nije potrebna licenca za trgovanje izdata od strane REGAGEN. Od 50 registrovanih učesnika na veleprodajnom tržištu sedam ima sjedište u Crnoj Gori, dok 11 ima sjedište u Srbiji, 8 u Albaniji, po tri u Bosni i Hercegovini, Češkoj Republici, Danskoj, Italiji i Sloveniji, po dva u Kosovu, Grčkoj i Švajcarskoj, a po jedan u Mađarskoj, Njemačkoj i Velikoj Britaniji, što je prikazano na grafiku koji slijedi.

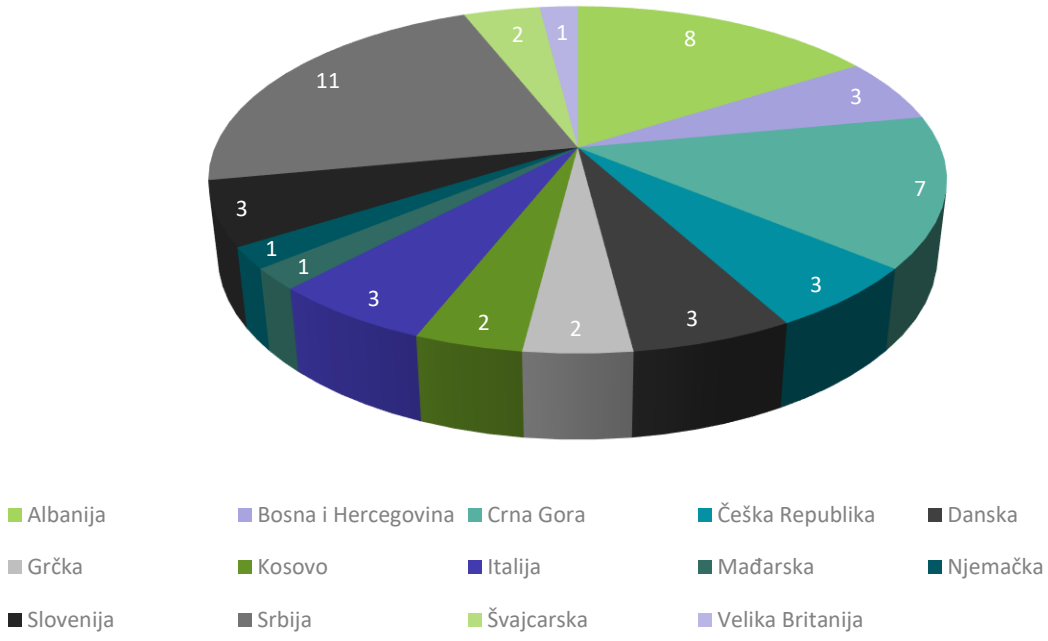

Grafik 2.1. *Učesnici na veleprodajnom tržištu električne energije u Crnoj Gori*

Na internet stranici REGAGEN je kreiran poseban kutak za REMIT na crnogorskom i engleskom jeziku, u cilju efikasnijeg informisanja učesnika na tržištu i drugih zainteresovanih strana o pitanjima značajnim za funkcionisanje veleprodajnog tržišta. Takođe su objavljene i korisne informacije o tome kako trgovati električnom energijom i prekograničnim kapacitetima u Crnoj Gori (https://regagen.co.me/remit/o-remit-u/, https://regagen.co.me/en/about-remit/).

Preko internet stranice REGAGEN omogućen je pristup:

- relevantnim propisima kojima se uređuje nadzor nad veleprodajnim energetskim tržištima na nivou EU, Energetske zajednice i Crne Gore,
- obrascima i odlukama REGAGEN, kojima se olakšava primjena Zakona o nadzoru nad tržištem,
- evidenciji učesnika na veleprodajnom tržištu električne energije,
- pojašnjenjima u vezi sa primjenom REMIT-a i odgovorima na najčešće postavljana pitanja od strane učesnika na tržištu.

3 INSAJDERSKE INFORMACIJE

Član 8 Zakona o nadzoru nad tržištem bliže propisuje pojam insajderske informacije i obavezu učesnika na tržištu da objavi insajderske informacije u skladu sa članom 9 ovog zakona, radi obezbjeđenja pravilnog funkcionisanja veleprodajnog tržišta.

Član 9 stav 1 Zakona o nadzoru nad tržištem definiše da se insajderske informacije mogu objavljivati isključivo korišćenjem elektronskih sistema, odnosno centralizovanih platformi za objavljivanje insajderskih informacija koje se nalaze na ACER-ovoj listi. U tom smislu, REGAGEN je utvrdila i objavila listu elektronskih sistema za objavljivanje insajderskih informacija koje učesnici mogu koristiti (https://regagen.co.me/remit/kako-objaviti-insajdersku-informaciju/).

Korišćenje centralizovanih platformi za objavljivanje insajderskih informacija nije zahtijevano važećim REMIT-om, međutim, prepoznato je kao dobra praksa u *ACER-ovim Smjernicama za primjenu REMIT-a*[9]. Na osnovu iskustava u primjeni REMIT-a prepoznate su i potrebe za unapređenjem ove regulative, pa je Evropska komisija 14. marta 2023. godine objavila prijedloge za reformu tržišta električne energije, koji uključuje izmjene i dopune REMIT-a. Cilj ovih prijedloga je poboljšanje „alata" dostupnih regulatornim tijelima za praćenje primjene REMIT-a, proširenje uloge ACER-a kao nadnacionalne institucije i harmonizacija kaznenih politika. Po pitanju obaveze objavljivanja insajderskih informacija od strane učesnika na tržištu, predlaže se obavezno korišćenje centralizovanih platformi za transparentnost i objavljivanje insajderskih informacija, registrovanih kod ACER-a. Na taj način se obezbjeđuje da insajderske informacije budu javne na način koji omogućava brz pristup i potpunu procjenu informacija od strane javnosti.

Imajući navedeno u vidu, Zakonom o nadzoru nad tržištem je već inkorporirana evropska dobra praksa u crnogorski pravni okvir.

Saglasno članu 9 stav 2 Zakona o nadzoru nad tržištem, učesnik na tržištu može odložiti objavljivanje insajderske informacije, kako ne bi ugrozio svoje poslovanje, ako se odlaganjem objavljivanja te informacije javnost ne dovodi u zabludu i ako učesnik na tržištu može obezbijediti povjerljivost te informacije, te na osnovu nje ne vrši transakcije na veleprodajnom tržištu. U ovom slučaju učesnik je dužan da obavijesti REGAGEN u roku od 24 h od nastanka insajderske informacije, dostavljanjem popunjenog i potpisanog *Obrasca obavještenja o odlaganju objavljivanja insajderskih informacija*, koji je utvrdila i objavila REGAGEN[10].

[9] ACER, „Smjernice za primjenu Regulative (EU) broj 1227/2011 Evropskog Parlamenta i Savjeta od 25 oktobra 2011 o cjelovitosti i transparentnosti eneregstkih tržišta", 2021. godina

https://www.acer.europa.eu/sites/default/files/REMIT/Guidance%20on%20REMIT%20Application/ACER%20Guidance%20on%20REMIT/ACER_Guidance_on_REMIT_application_6th_Edition_Final.pdf

[10] https://regagen.co.me/remit/kada-ucesnik-na-trzistu-moze-odloziti-objavljivanje-insajderske-informacije/

Zakon o nadzoru nad tržištem propisuje novčanu kaznu za pravno lice (od 5.000 EUR do 40.000 EUR) i odgovorno lice u pravnom licu (od 500 EUR do 4.000 EUR), ukoliko kao učesnik na veleprodajnom tržištu:

- insajdersku informaciju iz člana 8 ovog zakona, korišćenjem elektronskih sistema organizacija koje se nalaze na listi ACER-a, ne objavi u roku od 24 časa od nastanka te insajderske informacije, ili
- je otkrio dio insajderske informacije u vezi sa određenim veleprodajnim energetskim proizvodom tokom uobičajenog obavljanja svoje djelatnosti, a nije objavio potpunu insajdersku informaciju korišćenjem elektronskih sistema organizacija koje se nalaze na listi ACER-a u roku od 24 časa od nastanka insajderske informacije, ili
- ako ne obavijesti REGAGEN u roku od 24 časa od nastanka insajderske informacije, da odlaže njeno objavljivanje i ukoliko ne dostavi insajdersku informaciju čije se objavljivanje odlaže.

Pored navedenog, članom 20 Zakona o nadzoru nad tržištem su propisane kazne za učesnike na tržištu, u visini od 5% do 10% ukupnog godišnjeg prihoda u finansijskoj godini koja je prethodila godini kada je prekršaj učinjen, uključujući i mogućnost zabrane obavljanja djelatnosti u trajanju od 30 dana do šest mjeseci, ukoliko koriste insajderske informacije prilikom kupovine ili prodaje, odnosno pokušaja kupovine ili prodaje veleprodajnih energetskih proizvoda, ili prenose insajderske informacije drugom pravnom ili fizičkom licu, ili podstiču drugo fizičko ili pravno lice da kupi ili proda veleprodajni energetski proizvod na koji se te insajderske informacije odnose.

Učesnik na tržištu može biti izuzet od zabrane trgovanja na osnovu insajderskih informacija u slučajevima propisanim članom 10 stav 2 Zakona o nadzoru nad tržištem, pri čemu je dužan da u roku od 24h od izvršenja transakcije o tome obavijesti REGAGEN. Zakon o nadzoru nad tržištem propisuje novčanu kaznu za pravno lice (od 5.000 EUR do 40.000 EUR) i odgovorno lice u pravnom licu (od 500 EUR do 4.000 EUR), ukoliko kao učesnik na veleprodajnom tržištu ne obavijesti REGAGEN o izvršenju transakcije iz člana 10 stav 2 Zakona u roku od 24 časa od izvršenja te transakcije.

Pojašnjenja u vezi sa obavezama objavljivanja insajderskih informacija su u maju 2022. godine dostavljena kompanijama upisanim u evidenciju učesnika na veleprodajnom tržištu, pri čemu su navedena pojašnjenja takođe objavljena na internet stranici REGAGEN (https://regagen.co.me/remit/najcesca-pitanja/). S tim u vezi, REGAGEN nije odbijala zahtjeve za upis subjekata u evidenciju učesnika na veleprodajnom tržištu električne energije, ukoliko nije popunjeno polje „Objavljivanje insajderskih informacija" ili neko drugo polje, koje nije od odlučujućeg značaja za postupak upisa, kao npr. nepostojanje zvanične internet stranice kompanije. Međutim, učesnici na tržištu su upozoreni da se, u skladu sa članom 9 Zakona o nadzoru tržištem, insajderske informacije jedino mogu objaviti korišćenjem elektronskih sistema koji se nalaze na listi ACER-a (https://www.acer-remit.eu/portal/list-inside-platforms), kao i da neobjavljivanje insajderske informacije, uključujući i objavljivanje informacije na internet stranici učesnika na tržištu, ili objavljivanje na bilo kojoj drugog internet stranici koja nije na ACER listi, predstavlja osnov za pokretanje prekršajnog postupka i izricanje novčane kazne u skladu sa članom 19 Zakona o nadzoru

nad tržištem. U toku 2022. godine nije bilo prekršajnih postupaka pokrenutih pred nadležnim sudom po ovom osnovu.

Osim navedenih obaveza, učesnici na tržištu su, saglasno članu 11 Zakona o nadzoru nad tržištem, dužni da sačine spisak lica koja imaju pristup insajderskim informacijama, da ga redovno ažuriraju i dostave REGAGEN. Po tom osnovu, REGAGEN je u septembru 2022. godine informisala subjekte upisane u evidenciju učesnika na veleprodajnom tržištu Crne Gore o obavezama u pogledu sačinjavala liste lica koja imaju pristup insajderskim informacijama. Tokom 2022. godine, ukupno 20 učesnika na tržištu je dostavilo odgovor REGAGEN, pri čemu je pet učesnika odgovorilo da u svom poslovanju ne raspolaže sa insajderskim informacijama vezanim za Crnu Goru, te da shodno navedenom nemaju određena lica koja imaju pristup insajderskim informacijama.

4 NADZOR NAD VELEPRODAJNIM TRŽIŠTEM ELEKTRIČNE ENERGIJE

Članom 4 Zakona o nadzoru nad tržištem propisano je da REGAGEN vrši nadzor nad veleprodajnim tržištem električne energije, dok su čl. 14 i 16 ovog zakona bliže definisana njena ovlašćenja u vršenju nadzora i otklanjanju nepravilnosti. Prilikom vršenja nadzora nad veleprodajnim tržištem, REGAGEN može da sarađuje sa organom nadležnim za zaštitu konkurencije, organom nadležnim za tržište kapitala, nadležnim organima Energetske zajednice i ACER-om.

Sa druge strane, učesnici na tržištu su dužni da mjesečno dostavljaju REGAGEN podatke o izvršenim transakcijama veleprodajnim energetskim proizvodima, i to o:

- kupljenim i prodatim veleprodajnim energetskim proizvodima;
- cijeni i količini kupljenih i prodatih veleprodajnih energetskih proizvoda;
- učesnicima u izvršenim transakcijama;
- datumu i vremenu izvršenja transakcije.

Učesnici na tržištu su, takođe, dužni da vode evidencije o objavljenim insajderskim informacijama iz člana 8 ovog zakona i o izvršenim transakcijama veleprodajnim energetskim proizvodima.

Tokom 2022. godine, REGAGEN je prikupljala podatke na mjesečnom nivou o izvršenim transakcijama učesnika na veleprodajnom tržištu električne energije u cilju sprovođenja nadzora nad veleprodajnim tržištem električne energije. Transakcije su se odnosile na:

- kupovinu i prodaju električne energije između učesnika na tržištu, koje su bile predmet bilateralnih ugovora,
- kupovinu i prodaju električne energije za pokrivanje gubitaka u crnogorskom prenosnom i distributivnom sistemu električne energije, koje su se realizovale na dugoročnom berzanskom tržištu, odnosno posredsvom BELEN-a,
- dodjelu prekograničnih prenosnih kapaciteta na granicama crnogorskog elektroprenosnog sistema sa susjednim prenosnim sistemima električne energije.

Kretanje cijena električne energije na veleprodajnom tržištu Crne Gore je tokom 2022. godine pratilo kretanje cijena na evropskim tržištima električne energije. Stanje na veleprodajnim tržištima električne energije se u prethodne tri godine drastično mijenjalo u Evropi, a i globalno. Pandemija korona virusa i mjere koje su globalno uvođene kako bi se njegovo širenje suzbilo su uticali na smanjenje potražnje za energentima, što je dovelo do izrazito niskih cijena na berzama električne energije širom Evrope tokom 2020. godine. Nakon ove krize uslijedio je ekonomski oporavak i porast tražnje za energijom, što je postupno dovelo do energetske krize usljed nesklada ponude i potražnje za energentima na globalnom nivou. Stanje se dodatno usložnilo zbog vremenskih neprilika (hladna zimska sezona, poplave, suše...), koje su uticale na povećanu tražnju za prirodnim gasom i električnom energijom. Tokom 2021. godine su cijene energenata u Evropi dostigle nezapamćeni

nivo. Kriza je nastavljena i u 2022. godini, dobijajući dimenziju velike humanitarne krize zbog rata u Ukrajini, koji je poremetio obrasce ponude i potražnje i dugogodišnje trgovinske odnose.

Rast cijena električne energije na veleprodajnom tržištu je zabilježen i u Crnoj Gori. Na crnogorskom veleprodajnom tržištu trgovina električnom energijom se u najvećoj mjeri odvijala na bilateralnoj osnovi, dok se na organizovanom tj. berzanskom tržištu vršila samo nabavka električne energije za pokrivanje gubitaka u sistemu od strane CGES-a i CEDIS-a.

Na slici koja slijedi prikazani su podaci o prenosnim kapacitetima na granicama crnogorskog elektroprenosnog sistema sa susjednim prenosnim sistemima električne energije predstavljeni maksimalnim vrijednostima neto prenosnih kapaciteta (NTC) ostvarenim u 2022. godini, koji postavljaju gornju granicu za prekograničnu trgovinu električnom energijom.

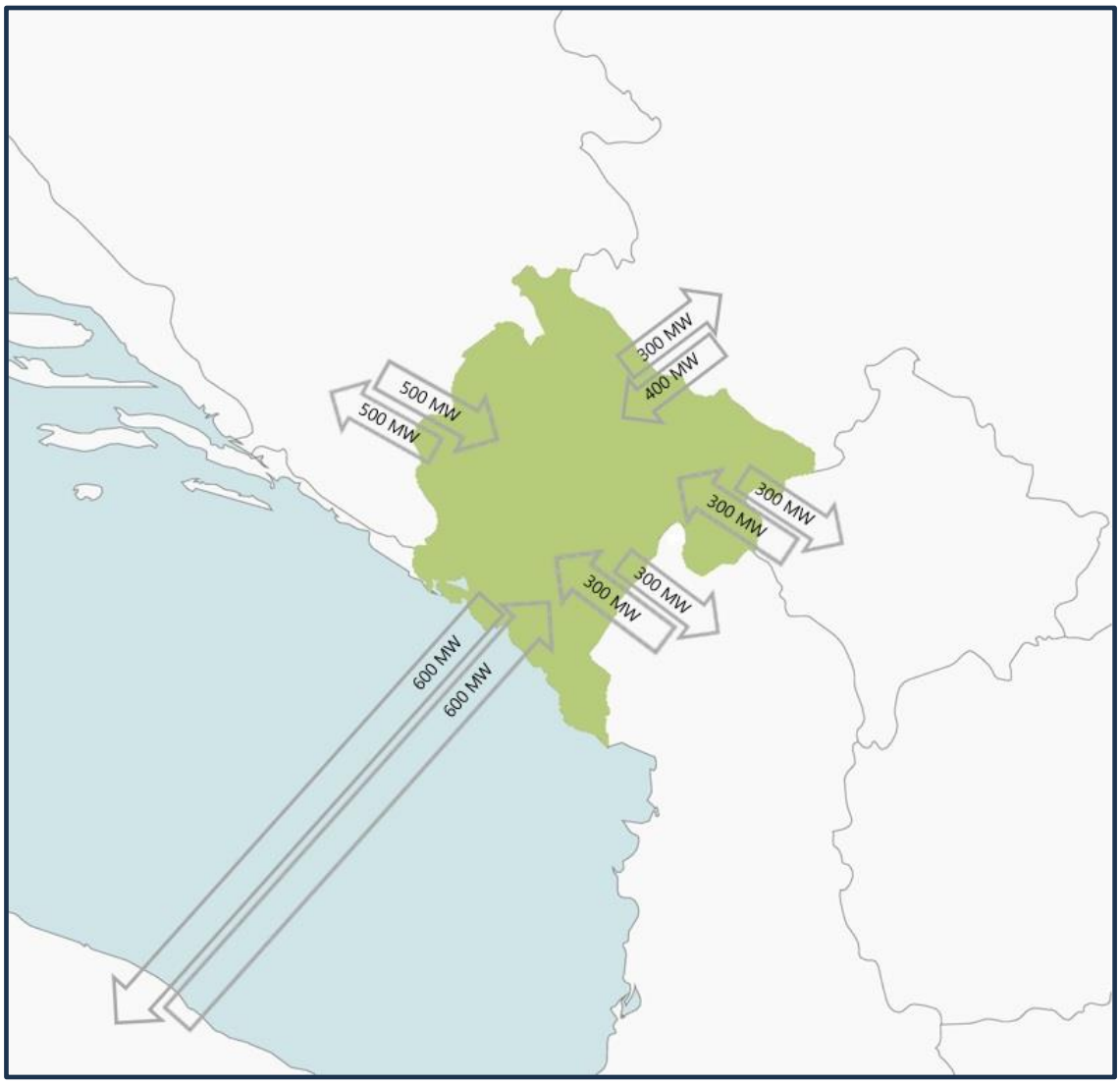

Slika 4.1 *Vrijednosti NTC-a na granicama crnogorskog elektroprenosnog sistema i susjednih sistema u 2022. godini*

Trgovina, odnosno izvoz i uvoz električne energije koji se vrše kako bi se minimizirali troškovi sistema i maksimizirala sigurnost snabdijevanja, ne mogu da pređu vrijednosti NTC-a ni u jednom satu.

Fizička razmjena električne energije između Crne Gore i susjednih zemalja u 2022. godini je prikazana na slici koja slijedi.

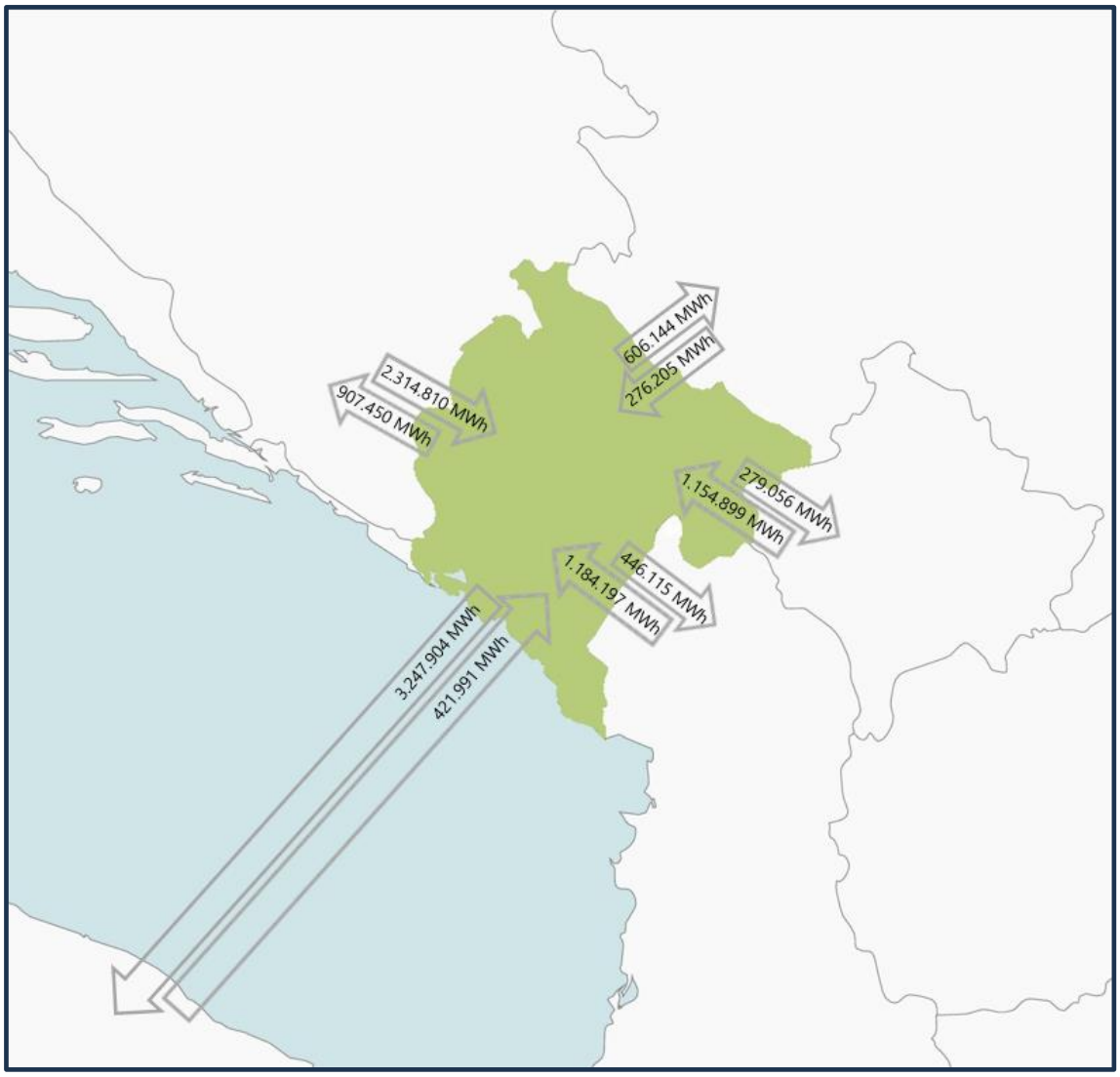

Slika 4.2 *Fizički tokovi između crnogorskog elektroenergetskog sistema i susjednih sistema*

Najveća količina električne energije je u crnogorski elektroenergetski sistem ušla iz Bosne i Hercegovine, koja je neto-izvoznica, a zatim iz Albanije i Kosova, dok je najveća količina energije predata italijanskom elektroenergetskom sistemu. Povezivanjem prenosnih sistema Italije i Crne Gore, crnogorski sistem je postao energetsko čvorište, usljed čega se tranzit udvostručio u odnosu na period prije puštanja u rad podmorske interkonekcije. Italija, čija je energetska uvozna zavisnost velika i u kojoj su cijene električne energije na veleprodajnom tržištu među najvišim u Evropi (Grafik 4.5), ostvarila je preko podmorske interkonekcije pristup jeftinijoj električnoj energiji iz zemalja Zapadnog Balkana.

Komercijalni tokovi električne energije u 2022. godini su prikazani na slikama koje slijede.

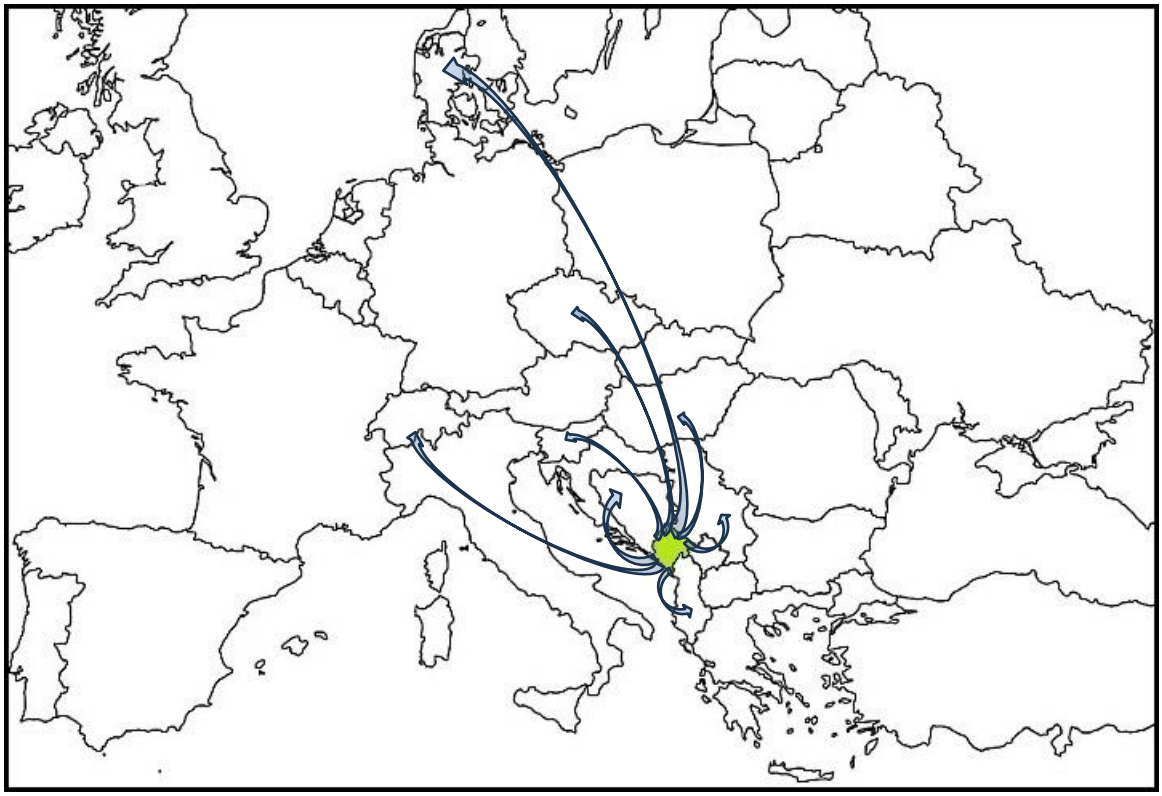

Slika 4.3 *Prodaja električne energije od strane učesnika na tržištu sa sjedištem u Crnoj Gori učesnicima sa sjedištem u drugim državama*

Učesnici na veleprodajnom tržištu električne energije Crne Gore su tokom 2022. godine prodali 883.767 MWh učesnicima na tržištu koji imaju sjedište u drugim zemljama, i to u: Albaniji, Bosni i Hercegovini, Danskoj, Češkoj Republici, Mađarskoj, Sloveniji, Srbiji i Švajcarskoj. Pregled udjela po zemljama je prikazan na grafiku koji slijedi.

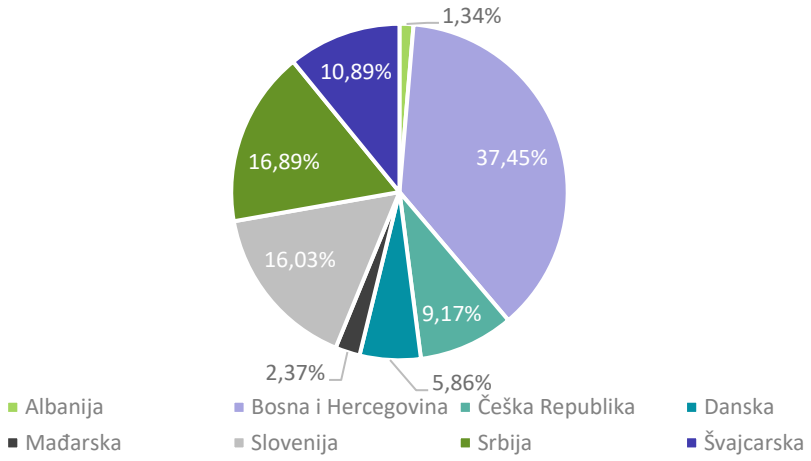

Grafik 4.1 *Udjeli električne energije prodate od strane učesnika na tržištu sa sjedištem u Crnoj Gori učesnicima sa sjedištem u drugim državama*

Na Grafiku 4.1 se može vidjeti da je najveća količina električne energije, od strane učesnika na tržištu sa sjedištem u Crnoj Gori, prodata učesnicima sa sjedištem u Bosni i Hercegovini, a zatim u Srbiji i Sloveniji.

Na slici koja slijedi prikazani su komercijalni tokovi, koji se odnose na kupovinu električne energije od strane učesnika na veleprodajnom tržištu sa sjedištem u Crnoj Gori, od učesnika koji imaju sjedište u drugim državama.

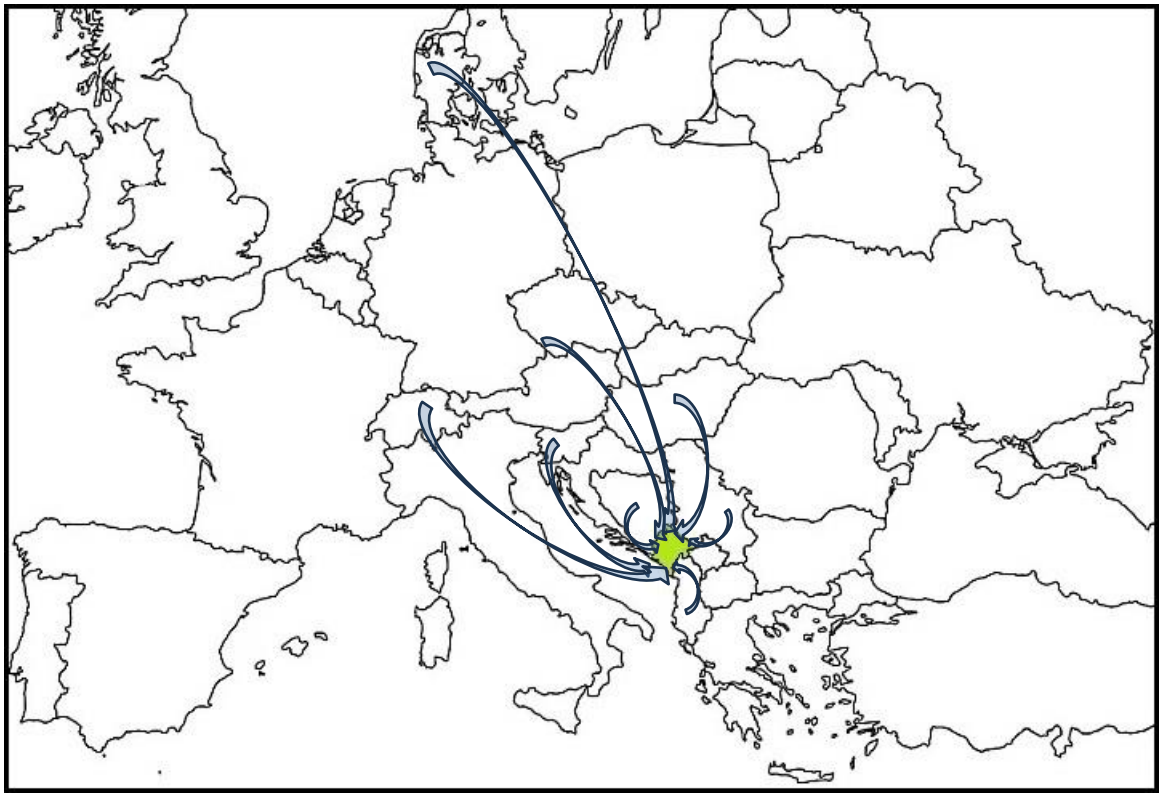

Slika 4.4 *Kupovina električne energije od strane učesnika na tržištu sa sjedištem u Crnoj Gori od učesnika sa sjedištem u drugim državama*

Učesnici na veleprodajnom tržištu električne energije Crne Gore su tokom 2022. godine kupili 700.261 MWh od učesnika na tržištu koji imaju sjedište u drugim zemljama, i to u: Albaniji, Bosni i Hercegovini, Danskoj, Češkoj Republici, Mađarskoj, Sloveniji, Srbiji i Švajcarskoj. Pregled udjela po zemljama je prikazan na grafiku koji slijedi.

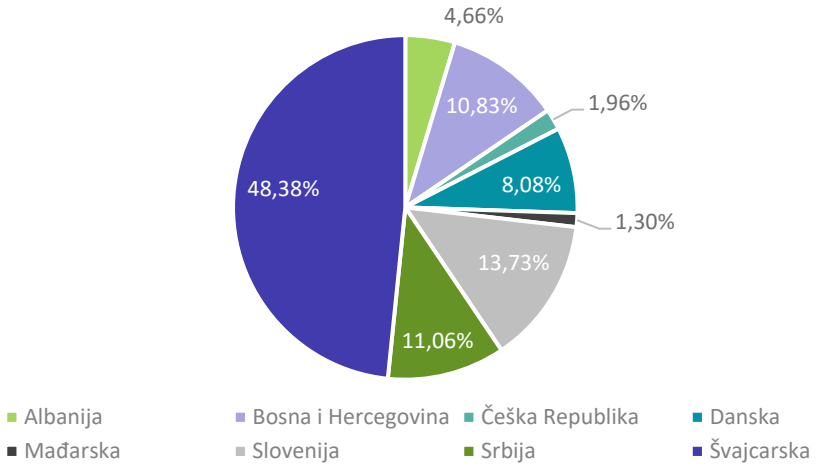

Grafik 4.2 *Udjeli električne energije kupljene od strane učesnika na tržištu sa sjedištem u Crnoj Gori od učesnika sa sjedištem u drugim državama*

Na Grafiku 4.2 se može vidjeti da su učesnici na tržištu sa sjedištem u Crnoj Gori najveću količinu električne energije kupili od učesnika koji imaju sjedište u Švajcarskoj, a zatim u Sloveniji i Srbiji.

Na dugoročnom berzanskom tržištu električne energije tokom 2022. godine vršila se samo nabavka električne energije za pokrivanje gubitaka u sistemu od strane CGES-a i CEDIS-a. BELEN je osnovan 2017. godine, a krajem 2020. godine je započeta organizacija dugoročnih aukcija za potrebe nabavke električne energije za pokrivanje gubitaka u sistemu od strane operatora sistema.

Na graficima koji slijede prikazane su prosječne ponderisane cijene u periodu 2020-2022. godina po kojima su operatori sistema realizovali nabavke električne energije za pokrivanje gubitaka u sistemu u transparentnim postupcima, odnosno posredstvom BELEN-a od kraja 2020. godine.

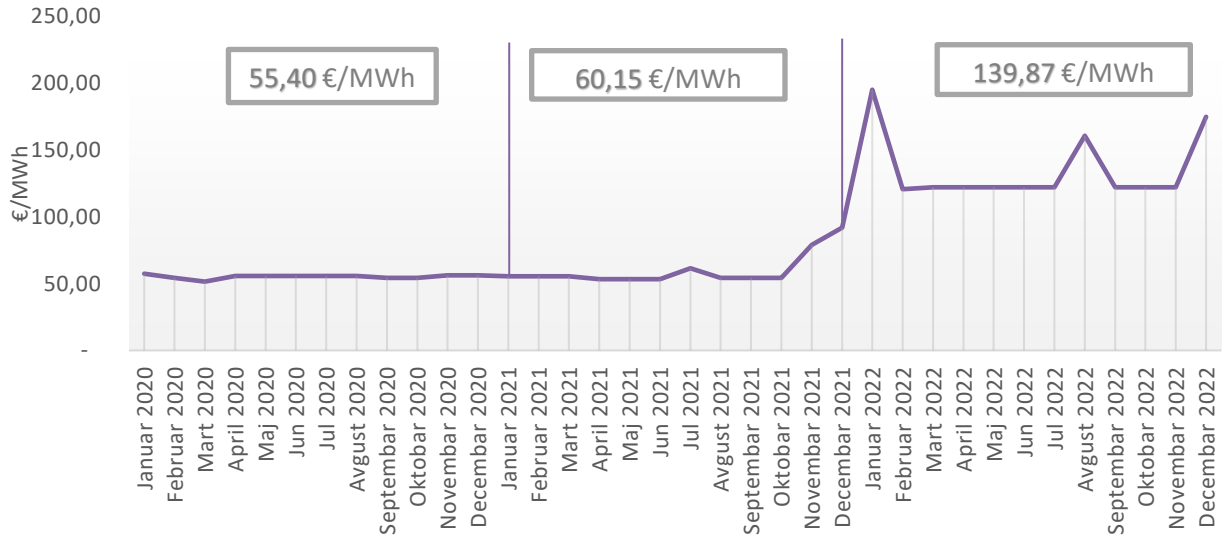

Grafik 4.3 *Prosječne ponderisane cijene po kojima je CGES kupovao električnu eneregiju za pokrivanje gubitaka u prenosnom sistemu u periodu 2020-2022. godine*

Na Grafiku 4.3 se može vidjeti da je prosječna ponderisana cijena električne energije za pokrivanje gubitaka u prenosnom sistemu, formirana u 2022. godini na dugoročnom organizovanom tržištu u Crnoj Gori, bila duplo veća od cijene u 2021. godini i dva i po puta veća u odnosu na cijenu u 2020. godini.

U 2022. godini energija za pokrivanje gubitaka u prenosnom sistemu je u potpunosti nabavljena od strane EPCG, dok je u 2020. i 2021. godini dominantno nabavljana od učesnika na crnogorskom tržištu koji imaju sjedište u drugim zemljama.

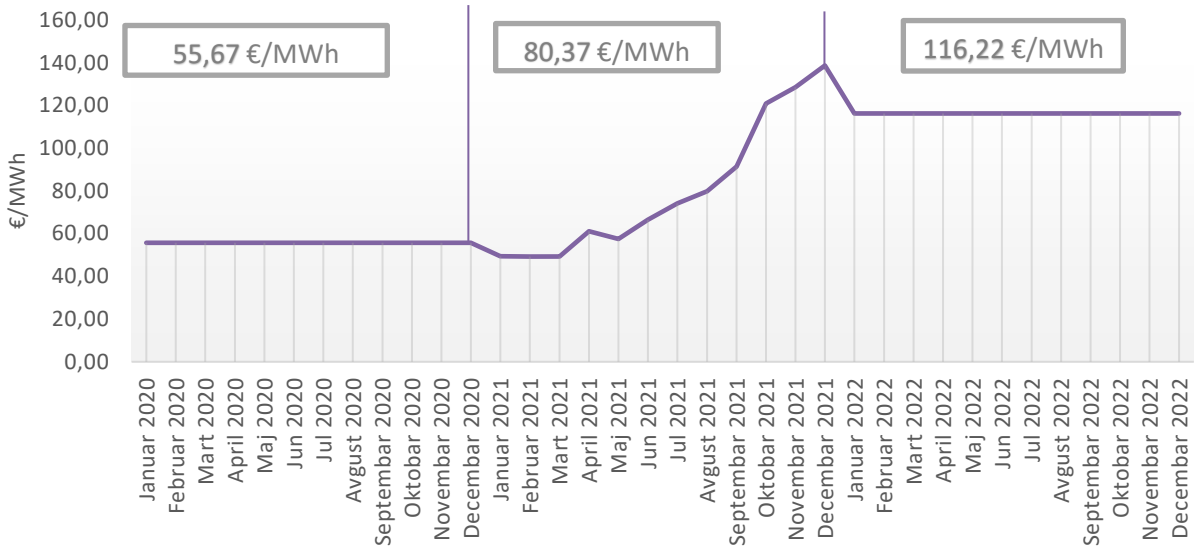

Grafik 4.4 *Prosječne ponderisane cijene po kojima je CEDIS kupovao električnu energiju za pokrivanje gubitaka u distributivnom sistemu u periodu 2020-2022. godine*

Na Grafiku 4.4 se može vidjeti da je prosječna ponderisana cijena električne energije za pokrivanje gubitaka u distributivnom sistemu, formirana u 2022. godini na dugoročnom organizovanom tržištu u Crnoj Gori, bila veća za 45% u odnosu na cijenu u 2021. godini i duplo veća od cijene u 2020. godini. Tokom 2020, 2021. i 2022. godine energija za pokrivanje gubitaka u distributivnom sistemu je u potpunosti nabavljena od EPCG.

Teret rasta cijena električne energije na veleprodajnom tržištu u 2022. godini snosili su CGES i CEDIS, kao operatori prenosnog, odnosno distributivnog sistema električne energije. S obzirom na to da su cijene za korišćenje prenosnog i distributivnog sistema za 2022. godinu, kroz koje se pokrivaju i troškovi nabavke električne energije za pokrivanje tehničkih gubitaka, utvrđene krajem 2019. godine, one nijesu mogle odražavati rast cijena električne energije na veleprodajnom tržištu. Navedeno znači da se rast cijena električne energije na veleprodajnom tržištu tokom 2021. i 2022. godine nije prenio na maloprodajno tržište u ovom dijelu, odnosno korisnici prenosnog i distributivnog sistema električne energije nijesu osjetili teret navedenog rasta tokom 2022. godine. Dodatno, do kraja 2022. godine je na snazi bilo i zakonsko ograničenje rasta cijena električne energije koje formira snabdjevač za kupce iz kategorije domaćinstva i mali kupci, pa se značajniji rast cijena po kojoj navedeni kupci plaćaju utrošenu električnu energiju nije ni mogao desiti.

Zbog rasta cijena na crnogorskom veleprodajnom tržištu električne energije, tokom 2022. godine nijesu uvođene posebne mjere, što nije slučaj sa zemljama u regionu i EU. Naime, vanredno stanje je uvedeno u sljedećim članicama Energetske zajednice: Albanija, Kosovo, Sjeverna Makedonija i Moldavija. Ove zemlje su uvele mehanizme direktne finansijske pomoći kupcima preko snabdjevača. Na Kosovu, u Sjevernoj Makedoniji i Moldaviji su povećane cijene u okviru univerzalne usluge snabdijevanja električnom energijom. Neto-uvoznice električne energije (Albanija, Sjeverna

Makedonija, Moldavija i Kosovo) su bile pogođene visokim cijenama uvezene električne energije, dok je neto-izvoznica Bosna i Hercegovina ostvarila velike prihode od izvoza električne energije.[11]

Svaka članica EU je, takođe, uvela određene mjere kako bi umanjila rizik sigurnosti snabdijevanja energijom i kako bi pružila podršku građanima i ekonomiji. Od ukupno 439 uvedenih mjera, 36% je za cilj imalo obezbjeđenje sigurnosti snabdijevanja, a 64% priuštivost krajnjim kupcima, dok skoro polovina uvedenih mjera predstavlja direktnu finansijsku podršku krajnjim kupcima.[12] Evropska komisija je usvojila akt kojim definiše kratkoročne i srednjoročne mjere koje se mogu uvesti kako bi se umanjili negativni efekti energetske krize.[13]

ACER je u svojoj analizi uticaja visokih cijena električne energije na zemlje EU zaključio da visoke cijene gasa na globalnom nivou, zajedno sa LNG-om kao primarnim uzročnikom, predstavljaju ključni pokretač drastičnog skoka cijena električne energije i gasa u Evropi, te da su najviše pogođene zemlje koje za zadovoljenje svojih potreba za energijom koriste prirodni gas i koje su slabo povezane sa susjednim elektroenergetskim sistemima. Zemlje EU su podijeljene u tri grupe, i to:

- Zemlje sa visokom zavisnošću od gasa i ograničenom povezanošću sa drugim elektroenergetskim sistemima (Italija, Irska, Portugal i Španija), u kojima je prosječna cijena električne energije na dan-unaprijed tržištu tokom 2021. godine iznosila 167 €/MWh,
- Zemlje sa srednjom zavisnošću od gasa i dobrom povezanošću sa drugim elektroenergetskim sistemima (Austrija, Belgija, Bugarska, Češka, Estonija, Francuska, Grčka, Holandija, Hrvatska, Letonija, Litvanija, Luksemburg, Mađarska, Njemačka, Rumunija, Slovačka i Slovenija), u kojima je prosječna cijena električne energije na dan-unaprijed tržištu tokom 2021. godine iznosila 132 €/MWh,
- Zemlje sa niskom zavisnošću od gasa i dobrom povezanošću sa drugim elektroenergetskim sistemima (Finska, Norveška, Poljska, Švedska), u kojima je prosječna cijena električne energije na dan-unaprijed tržištu tokom 2021. godine iznosila 89 €/MWh.[14]

[11] ECRB Electricity Working Group, „Impact of the electricity price surge in Energy Community Contracting Parties and measures undertaken", april 2022. godine

https://www.energy-community.org/documents/ECRB.html

[12] ACER, „Wholesale Electricity Market Monitoring 2022", mart 2023. godine

https://euagenda.eu/upload/publications/electricity-mmr-2022-emergency-measures.pdf

[13] https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_21_5202

[14] ACER, "ACER's Preliminary Assessment of Europe's high energy prices and the current wholesale electricity market design", novembar 2021. godine

https://acer.europa.eu/sites/default/files/2022-05/ACER's%20Preliminary%20Assessment%20of%20Europe's%20high%20energy%20prices%20and%20the%20current%20wholesale%20electricity%20market%20design.pdf

Na grafiku koji slijedi prikazane su prosječne cijene električne energije na evropskim dan-unaprijed tržištima u periodu od 2019. do 2022. godine.[15]

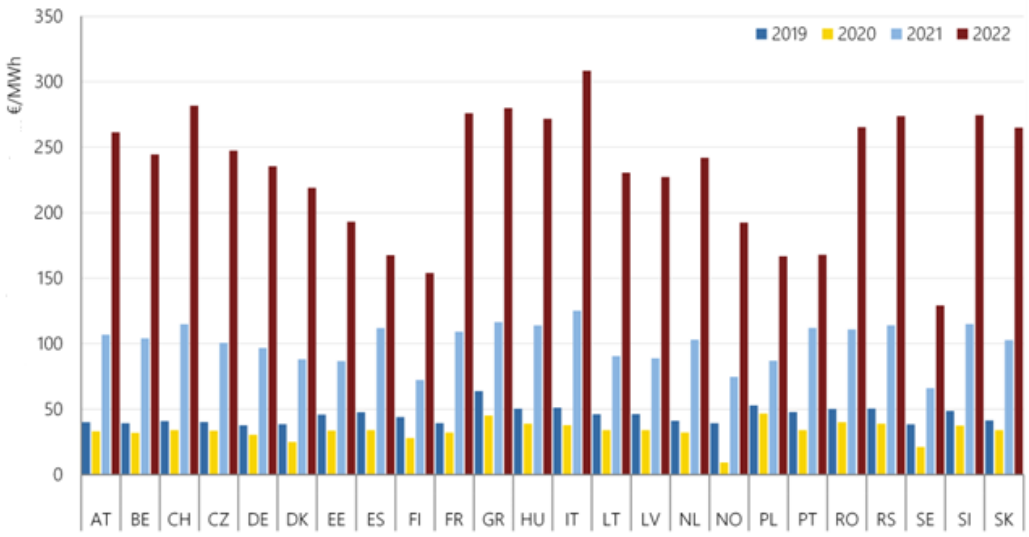

Grafik 4.5 *Prosječne cijene električne energije na evropskim dan-unaprijed tržištima u periodu od 2019. do 2022. godine*

Proizvođači električne energije koji ne koriste gas za njenu proizvodnju širom Evrope su ostvarili rekordne profite tokom energetske krize, zbog toga što su imali priliku da uz stabilne operativne troškove prodaju električnu energiju na tržištu po mnogo većim cijenama. Prosječna cijena na evropskim dan-unaprijed tržištima električne energije u 2022. godini iznosila je oko 235 €/MWh[16], dok je na referentnoj berzi HUPX iznosila 272 €/MWh[17]. Polazeći od navedenog, Evropska komisija je u oktobru 2022. godine donijela *Regulativu (EU) 2022/1854 o hitnoj intervenciji za rješavanje pitanja visokih cijena energije*[18], kojom je ograničen prihod koji mogu zadržati proizvođači električne energije koji je proizvode korišćenjem obnovljivih izvora, lignita i nuklearne energije (180 €/MWh). Surplus koji ovi proizvođači ostvare (od 180€/MWh do tržišne cijene) se prenosi na kupce električne energije na način što taj prihod prikupe države članice i redistribuiraju ih kupcima i kompanijama koje su najviše pogođene energetskom krizom. Članice EU su, takođe, pozvane da podrže jedna drugu u solidarnosti dijeleći prihode prikupljene od proizvođača električne energije.[19]

Kao što je već rečeno, tokom 2022. godine u Crnoj Gori nijesu uvođene posebne mjere zbog rasta cijena na veleprodajnom tržištu električne energije, niti su kupci bili pogođeni energetskom krizom. Kada se stanje na veleprodajnom tržištu u Crnoj Gori posmatra u svijetlu osnovnih faktora koji su determinisali stepen pogođenosti zemalja energetskom krizom u Evropi – korišćenje prirodnog gasa

[15] https://www.ffe.de/en/publications/european-day-ahead-electricity-prices-in-2022/

[16] https://www.ffe.de/en/publications/european-day-ahead-electricity-prices-in-2022/

[17] https://hupx.hu/uploads/Piaci%20adatok/DAM/%C3%A9ves/HUPX_Spot_2022.pdf

[18] https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=OJ:L:2022:261I:FULL

[19] https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/eu-measures-to-cut-down-energy-bills/

za zadovoljenje potreba za energijom i povezanost elektroenergetskih sistema, jasno je zbog čega naša zemlja nije bila drastično pogođena. Naime, prirodni gas nije dio crnogorskog energetskog miksa. Prirodni gas se ne koristi ni za zadovoljenje energetskih potreba, ni za proizvodnju električne energije. Stoga su i efekti evropske energetske krize počeli da se osjećaju tek u drugoj polovini 2021. godine, i to samo od strane operatora prenosnog i distributivnog sistema koji su dužni da nabavljaju energiju za pokrivanje gubitaka u sistemu na crnogorskom berzanskom tržištu.

Dalje, elektroenergetski sistem Crne Gore je jako dobro povezan sa susjednim sistemima. Elektroenergetski sistemi regiona su bili dio jedinstvenog elektroenergetskog sistema bivše države - Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Takođe, puštanjem u rad interkonekcije između prenosnih sistema Italije i Crne Gore krajem 2019. godine, povezanost našeg elektroenergetskog sistema sa susjednim sistemima je značajno ojačana. Crnogorski elektroenergetski sistem je povezan sa sistemima Albanije, Bosne i Hercegovine, Italije, Kosova i Srbije.

Dodatno, iako je hidrološka situacija u 2022. godini bila lošija nego u 2021. godini, proizvodnja električne energije u Crnoj Gori je u 2021. i 2022. godini bila veća od ukupnih potreba na godišnjem nivou (potrošnja električne energije i gubici u prenosnom i distributivnom sistemu). Konkretno, u 2022. godini proizvodnja na godišnjem nivou je bila za 134,34 GWh veća od potrošnje električne energije i gubitaka. Nominalna snaga elektrana u zemlji iznosila je 1.053,044 MW u 2022. godini. Sa druge strane, maksimalno opterećenje konzuma u zemlji je iznosilo 545 MW, a minimalno 168 MW. Iako su potrebe crnogorskog koznzuma na godišnjem nivou bile manje od ukupne domaće proizvodnje, to ne znači da u pojedinim periodima tokom godine nije postojala potreba za uvozom, kako bi potrebe konzuma bile zadovoljene u svakom trenutku.

Imajući u vidu navedeno, kao i činjenicu da Crna Gora ne koristi prirodni gas za zadovoljenje svojih potreba za energijom, te da nema gasne elektrane, energetska kriza u Evropi se za crnogorske proizvođače može percipirati i kao šansa za ostvarenje većih prihoda od prodaje i, posljedično, većeg profita od onog u uobičajenim okolnostima. Iskorišćenje te šanse se može ostvariti kroz adekvatno upravljanje proizvodnim resursima tokom godine, uz vođenje računa o zimskim i ljetnjim periodima kada je potrošnja u zemlji velika, kao i troškovnoj efikasnosti, odnosno održanjem stabilnih operativnih troškova. Rast cijena na veleprodajnom tržištu električne energije je podstakao mnoge povlašćene proizvođače da napuste podsticajni mehanizam i da izađu na tržište. Ovaj trend je zapažen u zemljama regiona, a u Crnoj Gori je počeo u prvom kvartalu 2023. godine.

5 IZAZOVI U VRŠENJU NADZORA NAD VELEPRODAJNIM TRŽIŠTEM ELEKTRIČNE ENERGIJE

Crnogorski elektroenergetski sistem se još uvijek suočava sa određenim izazovima koji su prepoznati u *Izvještaju Evropske komisije* iz 2007. godine kao prepreke za ostvarivanje benefita za krajnje kupce kroz liberalizaciju i razvoj tržišta. Otvaranjem tržišta, sprovedenim reformama elektroenergetskog sektora (razdvajanje djelatnosti koje su se obavljale u okviru vertikalno integrisane kompanije na regulisane mrežne djelatnosti, tj. prirodne monopole i neregulisane tržišne djelatnosti), kao i usklađivanjem zakonskog okvira sa pravnom tekovinom EU u oblasti energetike, stvoreni su uslovi za razvoj tržišta i unapređenje konkurencije. Ipak, tržište u Crnoj Gori i dalje karakteriše dominantan položaj EPCG u svim tržišnim djelatnostima - proizvodnja, trgovina i snabdijevanje električnom energijom.

Prema podacima EUROSTAT-a o tržišnim udjelima najvećeg proizvođača električne energije u evropskim zemljama[20], udio dominantnog proizvođača u Crnoj Gori je u 2021. godini iznosio 86,44%, dok je prosječni udio u evropskim zemljama, uključujući zemlje Zapadnog Balkana, iznosio 48,70%. Kada se uzmu u obzir samo zemlje Zapadnog Balkana, prosječni udio je iznosio 75,51%, a udio u evropskim zemljama, bez zemalja Zapadnog Balkana, iznosio je 43,12%. Navedeni podaci ukazuju na visok stepen koncentracije na tržištu električne energije Crne Gore. Kao što je navedeno u uvodu ovog izvještaja, Evropska komisija je ocijenila da visoki stepen koncentracije na tržištu ostavlja prostor za zloupotrebu tržišne moći i predstavlja jednu od najvećih briga za uspješnost procesa liberalizacije i razvoja tržišta. Pored visokog stepena koncentracije na tržištu i zloupotreba dominantnog položaja, Evropska komisija je istakla da nedovoljno razdvajanje djelatnosti prenosa i distribucije električne energije od snabdijevanja i proizvodnje, koje predstavljaju tržišne djelatnosti, ima negativne posljedice na funkcionisanje tržišta i na ulaganje u mreže, što predstavlja veliku prepreku za ulazak novih učesnika na tržište, a time i za sigurnost snabdijevanja.

Sporazumi kojima se sprječava, ograničava ili narušava konkurencija, zloupotreba dominantnog položaja i koncentracije kojima se sprječava, ograničava ili narušava konkurencija ili slobodan razvoj otvorene tržišne ekonomije, a naročito stvaranje, odnosno jačanje dominantnog položaja na tržištu su u domenu nadležnosti Agencije za zaštitu konkurencije[21]. Stoga je od velikog značaja jačanje saradnje REGAGEN i Agencije za zaštitu konkurencije u nadzoru nad veleprodajnim tržištem električne energije.

---

[20] *"Pokazatelj se odnosi na tržišni udio najvećeg proizvođača električne energije u svakoj zemlji. Za izračun ovog pokazatelja uzima se u obzir ukupna neto proizvodnja električne energije tokom svake referentne godine. To znači da se ne uzima u obzir električna energija koju generatori troše za vlastitu potrošnju. Zatim se uzima u obzir neto proizvodnja svakog proizvođača tokom iste godine kako bi se izračunali odgovarajući tržišni udjeli. Pod ovim pokazateljem prijavljen je samo najveći tržišni udio."*

https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ten00119/default/table?lang=en

[21] Zakon o zaštiti konkurencije ("Službeni list CG", br. 44/12, 13/18 i 145/21)

U prethodne dvije godine crnogorski elektroenergetski sektor se suočavao sa izazovima vezanim za očuvanje nezavisnosti Operatora distributivnog sistema – CEDIS-a, koji je u vlasništvu EPCG. Zakonom o energetici ("Službeni list CG", br. 5/16, 51/17, 82/20, 29/22 i 152/22) je propisan način na koji se obezbjeđuje nezavisnost operatora distributivnog sistema električne energije koji je dio vertikalno integrisanog subjekta, usklađen sa pravnom tekovinom EU u ovoj oblasti.

REGAGEN je u 2021. godini izvršila nadzor u pogledu nezavisnosti Operatora distributivnog sistema električne energije, tj. sprovela kontrolu kod CEDIS-a i EPCG-a. Povodom nadzora nad EPCG sačinjen je Izvještaj o sprovedenom nadzoru, u kojem je EPCG-u ukazano na neusklađenost Statuta EPCG i Statuta CEDIS-a sa odredbama Zakona o energetici kojima se propisuju obaveze ovih pravnih lica u pogledu obezbjeđenja nezavisnosti Operatora distributivnog sistema, kao i na neusaglašenost odluka Odbora direktora EPCG, donijetih u maju 2021. godine, sa navedenim zakonom. U pomenutom izvještaju, EPCG-u je takođe ukazano da je CEDIS-u, saglasno Zakonu o energetici, pravno garantovana funkcionalna nezavisnost koja podrazumijeva njegovo pravo da donosi odluke bez spoljnih uticaja osnivača - EPCG, da je, dakle, nezavisnost CEDIS-a, u tom smislu, *de jure* utvrđena, a da je *de facto* narušena navedenim odlukama Odbora direktora EPCG. Na osnovu izloženog, naloženo je EPCG-u da otkloni neusklađenost Statuta EPCG, Statuta CEDIS i navedenih odluka Odbora direktora EPCG sa Zakonom o energetici, što je i urađeno početkom januara 2022. godine. Zbog prethodno opisane povrede dužnosti obezbjeđivanja da se djelatnost operatora distributivnog sistema električne energije obavlja u pravnom licu, koje mora biti nezavisno u smislu odredaba Zakona o energetici, protiv EPCG i njenog odgovornog lica je, na osnovu člana 231 stav 1 tačka 81 Zakona o energetici, podnijet zahtjev za pokretanje prekršajnog postupka, povodom koga je Sud za prekršaje u Podgorici u martu 2023. godine donio rješenje kojim su oglašeni krivim EPCG i njeno odgovorno lice.

Predmetni nadzor je bio osnov i za sprovođenje nadzora kod CEDIS, protiv koga je, zbog neomogućavanja vršenja tog nadzora (nedostavljanje traženih informacija u smislu člana 50 Zakona o energetici), takođe pokrenut prekršajni postupak, u vezi sa kojim je Sud za prekršaje u Podgorici u januaru 2023. godine donio rješenje kojim je oglasio krivim CEDIS. Ovakvim odlukama Suda za prekršaje je, po ocjeni REGAGEN, bilo očuvano sektorsko uređenje propisano Zakonom o energetici, koje je po pitanju normiranja nezavisnosti operatora distributivnog sistema električne energije usklađeno sa Trećim energetskim paketom Evropske unije.

Po ocjeni REGAGEN, nezavisnost Operatora distributivnog sistema se ne iscrpljuje jednokratnim činom: odlukom kojom je EPCG 23. juna 2016. godine osnovala CEDIS. Ona podrazumijeva kontinuiranu obavezu EPCG da se uzdrži od povrede člana 135 Zakona o energetici, kao člana koji je sublimacija brojnih drugih odredaba navedenog zakona, koje i snabdjevaču (EPCG) i operatoru distributivnog sitema (CEDIS) nameću obavezu poštovanja principa nediskriminatornosti kako bi se osigurao razvoj tržišta preko koga će se obezbijediti koristi za krajnje kupce. S tim u vezi, upravo poštovanje člana 135 Zakona o energetici predstavlja pretpostavku obezbjeđenja konkurencije na tržištu energije, tj. pojavu novih snabdjevača koji će biti konkurencija EPCG, a, u konačnom, i izbor krajnjih kupaca ako oni (novi snabdjevači) ponude kupcima povoljnije uslove snabdijevanja. Kod

činjenice da se u Crnoj Gori donose odluke povodom kojih je REGAGEN pokrenula predmetni postupak, a kojima se, protivno odredbama Zakona o energetici, obezbjeđuju povoljnosti za kupce koji su u ugovornom odnosu sa EPCG, ali ne preko budžeta EPCG, već budžeta CEDIS-a, pojava novih snabdjevača je krajnje upitna.

Nakon pomenutih odluka Suda za prekršaje, Viši sud za prekršaje je, postupajući po žalbama EPCG, odnosno CEDIS-a, donio rješenja kojima se one preinačavaju, na način što su predmetni prekršajni postupci obustavljeni, *"shodno članu 196 stav 1 tačka 2 Zakona o prekršajima jer je postupak vođen bez zahtjeva ovlašćenog lica"*. Dakle, Sud nije ni ulazio u ocjenu pravne argumentacije REGAGEN o povredi nezavisnosti Operatora distributivnog sistema u predmetnoj stvari, nalazeći da ona nije ni ovlašćena da pod svojim imenom ukaže prekršajnom sudu da energetski subjekat krši odredbe Zakona o energetici. Zaključenje Višeg suda za prekršaje da REGAGEN *"nema svojstvo ovlašćenog lica za pokretanje prekršajnog postupka"* u smislu člana 111 stav 1 Zakona o prekršajima obrazlaže se navođenjem odredbe člana 224 Zakona o energetici, kojom je propisano da nadzor nad sprovođenjem tog zakona i propisa donijetih na osnovu tog zakona vrši ministarstvo, dok poslove inspekcijskog nadzora u skladu sa tim zakonom i zakonom kojim se uređuje inspekcijski nadzor vrše elektroenergetski, termoenergetski i tržišni inspektor. Član 48 ovog zakona ne legitimiše, po ocjeni Višeg suda za prekršaje, REGAGEN kao subjekta u čiju nadležnost spada neposredno izvršenje ili nadzor nad izvršenjem Zakona o energetici, koje obuhvata i ovlašćenje za podnošenje zahtjeva za pokretanje prekršajnog postupka. Ovakva odluka Višeg suda za prekršaje uslijedila je nakon nemalog broja odluka sudova za prekršaje kojima su izricane prekršajne sankcije po zahtjevima za pokretanje prekršajnog postupka, koje je REGAGEN podnosila u ime prava na nadzor iz člana 48 Zakona o energetici. Povodom odluke Višeg suda za prekršaje donijete po žalbi EPCG, REGAGEN je Vrhovnom državnom tužilaštvu podnijela *Inicijativu za podnošenje zahtjeva za zaštitu zakonitosti u prekršajnom postupku.* Ukoliko Vrhovno državno tužilaštvo, vodeći se pravnim argumentima iz ove inicijative, ne podigne zahtjev za zaštitu zakonitosti, odnosno ukoliko ga Vrhovni sud odbije, REGAGEN će inicirati izmjenu Zakona o energetici kojom će se jasno normirati da je i Agencija ovlašćeni podnosilac zahtjeva iz člana 111 stav 2 Zakona o prekršajima. Jer ako to nije, onda nije ni organ iz člana 27 Zakona o energetici – „*samostalna organizacija, pravno i funkcionalno nezavisna od državnih organa i energetskih subjekata"*. A ako REGAGEN nije nezavisni regulator energetskog sektora, onda se urušava koncept obaveza koje je Crna Gora preuzela ratifikacijom *Sporazuma između Evropske zajednice i Republike Crne Gore o formiranju Energetske zajednice*, odnosno u okviru Pregovaračkog poglavlja 15 te ugrožava regulacija u oblasti energetike.

REGAGEN smatra da njeno ovlašćenje za pokretanje prekršajnih postupaka zbog eventualnih povreda Zakona o nadzoru nad tržištem, kod činjenice da je navedenim zakonom jedino ona prepoznata kao organ koji vrši nadzor, ne bi trebalo da bude upitno. Međutim, imajući u vidi ovako zauzeto pravno stanovište Višeg suda za prekršaje povodom Zakona o energetici, u ovom momentu se ne može nedvosmisleno zaključiti kakav stav će zauzeti sudovi za prekršaje povodom eventualnih zahtjeva REGAGEN za pokretanje prekršajnih postupaka usljed kršenja odredbi Zakona o nadzoru nad tržištem, što može dovesti do pravne nesigurnosti u postupanju REGAGEN u pogledu nadzora nad veleprodajnim tržištem.

Budući da Zakon o energetici predstavlja „krovni" zakon iz oblasti energetike, nedostaci iz ovog zakona posljedično imaju uticaja i na Zakon o nadzoru nad tržištem, što se može zaključiti i iz sljedećeg primjera.

Naime, pored opisanog, ključnog izazova za REGAGEN u vršenju nadzora nad radom i poslovanjem energetskih subjekata, krajem 2022. godine i početkom 2023. godine REGAGEN je suočena sa novim izazovom koji se odnosi na derogiranje normi Zakona o nadzoru nad tržištem donošenjem Zakona o dopunama Zakona o energetici („Službeni list CG", br. 152/22) i njegovom primjenom. Da bi Zakon o nadzoru nad tržištem ostvario svoju svrhu i rezultirao jačanjem povjerenja u tržište, a samim tim i njegovim razvojem, potrebno je obezbijediti pravnu sigurnost i kontinuitet. Naime, proces harmonizacije crnogorskog zakonskog okvira sa pravnom tekovinom EU nalaže da se vodi računa o cjelini pravnog sistema, odnosno da se usklađenost postignuta kroz određeni zakon ne naruši drugim zakonima. Pravni sistem po definiciji predstavlja skup međusobno usklađenih pravila koja važe u jednoj državi.

Postizanje osnovnog cilja Zakona o nadzoru nad veleprodajnim tržištem električne energije i prirodnog gasa, koji se odnosi na poboljšanje transparentnosti na crnogorskom veleprodajnom tržištu električne energije, je poljuljano donošenjem Zakona o dopunama Zakona o energetici („Službeni list CG", br. 152/22) krajem 2022. godine, na prijedlog poslanika bez prethodnog konsultovanja stručne javnosti, čije je uključivanje u predmetnoj stvari, po ocjeni REGAGEN bilo oportuno iz razloga koji se navode u nastavku ovog teksta, iako u smislu Poslovnika Skupštine Crne Gore („Službeni list CG", broj 81/21) nije bilo obavezno. Naime, ovim zakonom je uveden osnov za uvođenje posebnih mjera od strane Vlade Crne Gore ukoliko dođe do *„ekstremnog rasta cijena električne energije na tržištu"*. Pored činjenice da nijesu precizirani kriterijumi na osnovu kojih se može utvrditi nastanak ove situacije, cijene na tržištu same za sebe ne mogu predstavljati poremećaj na tržištu ako postoje dovoljne količine električne energije, već one samo odražavaju odnos ponude i potražnje. Osim toga, predmetnim dopunama dovedena je u pitanje konzistentnost odredaba Zakona o energetici budući da je javnim uslugama iz člana 88 ovog zakona, koje su, u do tada važećem zakonskom okviru, bile jasno prepoznate kao licencirane ili nelicencirane djelatnosti, dodata javna usluga čiji status, u pomenutom smislu, nije preciziran.

Na određene nedostatnosti Zakona o dopunama Zakona o energetici ukazala je Vlada Crne Gore u svom Mišljenju, broj 07-8193/2 od 23. decembra 2022. godine, u kome se navodi da: *„Dostavljeni predlog ne definiše ko predlaže cijenu i metodologiju budući da nijesu propisani kriterijumi ni uslovi za njeno utvrđenje."* Međutim, po stupanju na snagu Zakona o dopunama Zakona o energetici, uprkos navedenom mišljenju, Vlada Crne Gore je 31. januara 2023. godine donijela Zaključke, broj 07-010/23-375/2, kojima je zadužila *„Odbor direktora Elektroprivrede Crne Gore AD Nikšić da u skladu sa članom 213 stav 1 tačka 2 Zakona o energetici („Službeni list CG", br. 5/16, 51/17, 82/20, 29/22 i 152/22) za period od 1. januara do 28. februara 2023. godine ugovori posebne uslove trgovine za nabavku gubitaka na mreži CEDIS-a na nivou regulatorno odobrene cijene metodom knjižnog odobrenja".* Navedenim zaključcima se nalaže naknadna izmjena cijena po kojima je Operator distributivnog sistema električne energije - CEDIS, 30. decembra 2022. godine i tokom

januara 2023. godine već nabavio električnu energiju za pokrivanje gubitaka u distributivnom sistemu za januar i februar 2023. godine na berzanskom tržištu saglasno članu 241 c stav 4 Zakona o eneregtici.

U odnosu na ovakve Zaključke Vlade, važno je istaći da važeći normativni okvir ne prepoznaje institut *„regulatorno odobrene cijene"*. Naime, saglasno tom okviru, REGAGEN ne utvrđuje cijenu nabavke električne energije za pokrivanje gubitaka u sistemu, već se ona određuje u transparentnom postupku na tržištu saglasno članu 111 stav 4 i članu 115 stav 5 Zakona o energetici, a u skladu sa članom 241 c stav 4 ovog zakona na berzanskom tržištu nakon njegovog uspostavljanja. U postupku utvrđivanja cijena za korišćenje prenosnog i distributivnog sistema električne energije, REGAGEN utvrđuje troškove nabavke električne energije za pokrivanje gubitaka u sistemu na osnovu planskih podataka, što se *ex-post* koriguje, što znači da će cijena za korišćenje sistema u krajnjem uključivati bilo koju cijenu koju operatori sistema ostvare u transparentnim postupcima nabavke energije za ovu svrhu.

Ovakvim normativnim rješenjem i njegovim sprovođenjem ugrožava se transparentnost na veleprodajnom tržištu Crne Gore i pružaju obmanjujući signali o cijeni veleprodajnih energetskih proizvoda, čime se derogiraju odredbe Zakona o nadzoru nad veleprodajnim tržištem električne energije i prirodnog gasa. Uvođenje mjera usmjerenih na suzbijanje negativnih posljedica u kriznim situacijama, ne bi smjelo dugoročno narušiti sektorsko ustrojstvo i funkcinisanje elektroenergetskog sistema i tržišta. Kako bi se navedeno izbjeglo i kako bi se donijela optimalna normativna rješenja u oblasti energetike, uputno je uključivanje stručne javnosti pri uspostavljanju ili mijenjanju zakonskog okvira.

Pored prethodno navedenih normativnih rješenja, važno je istaći i normativna rješenja koja se tiču mogućnosti izvršenja odluka REGAGEN, odnosno crnogorskih sudova u postupcima u kojima su učesnici, tj. okrivljeni kompanije koje nemaju sjedište u Crnoj Gori. Naime, kako je to u ovom izvještaju i navedeno, 86% učesnika upisanih u evidenciju REGAGEN u 2022. godini nemaju sjedište u Crnoj Gori, iz razloga jer zakon ne propisuje obavezu osnivanja privrednog društva u Crnoj Gori. Iako je mogućnost vođenja postupaka protiv ovih lica, u skladu sa postojećim zakonskim rješenjima, nesporna, postavlja se pitanje mogućnosti izvšenja takvih odluka u zemljama u kojima su ovi učesnici na tržištu osnovani. Ovo pitanje nije svojstveno samo za Crnu Goru, već i za druge države EU, odnosno članice Energetske zajednice, te će stoga harmonizacija kaznenih politika biti predmet sveobuhvatne reforme tržišta elektične energije, kako je to i pomenuto na strani 6 ovog izvještaja.

U pogledu organizacionih, odnosno tehničko-tehnoloških pretpostavki za sprovođenje nadzora nad veleprodajnim tržištem električne energije, bitno je istaći da se u prvoj godini sprovođenja nadzora REGAGEN suočavala sa limitiranim tehničko-tehnološkim rješenima, usljed nedostatka odgovorajućih softvera i drugih alata za prikupljanje i analizu podataka. Takođe, potrebna je i dalja edukacija u pogledu vršenja nadzora nad veleprodajnim tržištem.

6 MEĐUINSTITUCIONALNA I MEĐUNARODNA SARADNJA

U skladu sa članom 17 Zakona o nadzoru nad tržištem prilikom vršenja nadzora nad veleprodajnim tržištem, REGAGEN sarađuje sa organom nadležnim za zaštitu konkurencije, organom nadležnim za tržište kapitala, nadležnim organima Energetske zajednice i ACER-om.

Što se tiče međuinstitucionalne saradnje u zemlji, REGAGEN ima zaključen Sporazum o saradnji sa Upravom za zaštitu konkurencije (sadašnja Agencija za zaštitu konkurencije), broj 12/1515-2 od 20. jula 2012. godine.

Kada je riječ o međunarodnoj saradnji u primjeni REMIT-a, REGAGEN ostvaruje saradnju sa nadležnim organima Energetske zajednice i učestvuje u radu radne grupe Regulatornog odbora Energetske zajednice (u daljem tekstu: ECRB) koja se bavi primjenom REMIT-a. Tokom 2022. godine je vršena kontinuirana komunikacija i razmjena podataka sa nadležnim tijelima na međunarodnom nivou o primjeni REMIT-a u Crnoj Gori.

Član 17 Zakona o nadzoru nad tržištem bliže definiše obaveze REGAGEN prema nadležnim međunarodnim institucijama, i to:

- REGAGEN je dužna da obavijesti nadležni organ Energetske zajednice, ako posumnja da se na veleprodajnom tržištu u Crnoj Gori ili na veleprodajnom tržištu druge članice Energetske zajednice vrše transakcije kojima se ugrožava funkcionisanje veleprodajnih tržišta;
- REGAGEN je dužna da na zahtjev nadležnog organa Energetske zajednice preduzme mjere radi dostavljanja informacija u vezi sa transakcijama koje nijesu izvršene u skladu sa ovim zakonom;
- REGAGEN je dužna da nadležnom organu Energetske zajednice dostavi podatke iz evidencije učesnika na veleprodajnom tržištu i godišnji izvještaj o aktivnostima nadzora nad veleprodajnim tržištem.

Izuzetno, REGAGEN može da odbije da postupi po zahtjevu nadležnog organa Energetske zajednice, ako bi postupanje po zahtjevu moglo ugroziti suverenitet i bezbjednost Crne Gore, ili je već pokrenut postupak pred nadležnim organima u Crnoj Gori u vezi sa istim radnjama i protiv istih fizičkih ili pravnih lica, odnosno preduzetnika na koja se zahtjev odnosi, ili je donijeta pravosnažna presuda u odnosu na pravna ili fizička lica, odnosno preduzetnika na koja se zahtjev odnosi, za iste radnje u Crnoj Gori.

Saglasno članu 17 stav 3 Zakona o nadzoru nad tržištem, tokom 2022. godine su nadležnom organu Energetske zajednice dostavljeni podaci iz evidencije učesnika na veleprodajnom tržištu Crne Gore. Tokom 2022. godine nije bilo zahtjeva od strane nadležnog organa Energetske zajednice za preduzimanje mjera radi dostavljanja informacija u vezi sa transakcijama koje nijesu izvršene u skladu sa ovim zakonom.

Osim navedenog, tokom 2022. godine REGAGEN je učestvovala u aktivnostima radne grupe ECRB-a koja se bavi primjenom REMIT-a, a rezultat rada ove radne grupe u 2022. godini je, između ostalog, bilo i usvajanje *ECRB smjernica o REMIT-u*[22], objavljenih i na internet stranici REGAGEN[23].

Kada je riječ o primjeni REMIT-a, tokom 2022. godine nije ostvarena saradnja sa ACER-om, budući da ova institucija u 2022. godini nije imala nadležnosti u ovoj oblasti u ugovornim stranama Energetske zajednice. Saradnja sa ACER-om je bila isključivo vezana za učešće u seminarima i radionicama, koje su imale za cilj prenošenje znanja i iskustava ove institucije u primjeni REMIT-a.

[22] https://www.energy-community.org/documents/ECRB.html

[23] https://regagen.co.me/remit/o-remit-u/

7 REZIME

U januaru 2022. godine je stupio na snagu Zakon o nadzoru nad veleprodajnim tržištem električne energije i prirodnog gasa („Službeni list CG", broj 1/22), kojim je u crnogorsko zakonodavstvo transponovan REMIT. Donošenje navedenog zakona je od posebnog značaja za adekvatno funkcionisanje i razvoj tržišta električne energije, posebno u kontekstu povezivanja tržišta i formiranja cijena na regionalnom, a ne na nacionalnom nivou.

Polazeći od obaveza propisanih Zakonom o nadzoru nad tržištem, REGAGEN je tokom 2022. godine donijela, odnosno utvrdila set akata za implementaciju REMIT-a: Obrazac prijave za upis u evidenciju učesnika na veleprodajnom tržištu, Odluku o utvrđivanju liste elektronskih sistema za objavljivanje insajderskih informacija od strane učesnika na veleprodajnom tržištu, Obrazac obavještenja o odlaganju objavljivanja insajderskih informacija, Interno upustvo o načinu vođenja evidencije učesnika na veleprodajnom tržištu električne energije i prirodnog gasa, Obrazac obavještenja o izuzeću od zabrane trgovanja na osnovu insajderskih informacija i Obrazac prijave zloupotrebe na veleprodajnom tržištu.

REGAGEN je uspostavila evidenciju učesnika na veleprodajnom tržištu električne energije, kojoj se može pristupiti na internet stranici REGAGEN. Zaključno sa 31. decembrom 2022. godine u evidenciju učesnika na veleprodajnom tržištu električne energije Crne Gore je upisano 50 učesnika, a njihov broj u prvoj polovini 2023. godine se povećao na 64. Učesnici su pravna lica koja su registrovana u Crnoj Gori, zemljama EU i zemljama članicama Energetske zajednice.

Insajderske informacije se, saglasno važećem pravnom okviru, mogu objavljivati isključivo korišćenjem elektronskih sistema, odnosno centralizovanih platformi za objavljivanje insajderskih informacija koje se nalaze na ACER-ovoj listi. REGAGEN je utvrdila i objavila listu elektronskih sistema za objavljivanje insajderskih informacija koje učesnici mogu koristiti. Zakonom o nadzoru nad tržištem je već inkorporirana evropska dobra praksa u pogledu načina objavljivanja insajderskih informacija u crnogorski pravni okvir.

Tokom 2022. godine, REGAGEN je prikupljala podatke na mjesečnom nivou o izvršenim transakcijama učesnika na veleprodajnom tržištu električne energije u cilju sprovođenja nadzora nad veleprodajnim tržištem električne energije. Rast cijena električne energije na veleprodajnom tržištu zabilježen je i u Crnoj Gori tokom 2022. godine. Na crnogorskom veleprodajnom tržištu trgovina električnom energijom se u najvećoj mjeri odvijala na bilateralnoj osnovi, dok se na organizovanom tj. berzanskom tržištu vršila samo nabavka električne energije za pokrivanje gubitaka u sistemu od strane CGES-a i CEDIS-a.

Najveća količina električne energije je u crnogorski elektroenergetski sistem ušla iz Bosne i Hercegovine, koja je neto-izvoznica, a zatim iz Albanije i Kosova, dok je najveća količina energije predata italijanskom elektroenergetskom sistemu. Povezivanjem prenosnih sistema Italije i Crne Gore crnogorski sistem je postao energetsko čvorište, usljed čega se tranzit udvostručio u odnosu na period prije puštanja u rad podmorske interkonekcije.

Učesnici na veleprodajnom tržištu električne energije Crne Gore su tokom 2022. godine prodali 883.767 MWh učesnicima na tržištu koji imaju sjedište u drugim zemljama, i to u: Albaniji, Bosni i Hercegovini, Danskoj, Češkoj Republici, Mađarskoj, Sloveniji, Srbiji i Švajcarskoj. Učesnici na veleprodajnom tržištu električne energije Crne Gore su tokom 2022. godine kupili 700.261 MWh od učesnika na tržištu koji imaju sjedište u drugim zemljama, i to u: Albaniji, Bosni i Hercegovini, Danskoj, Češkoj Republici, Mađarskoj, Sloveniji, Srbiji i Švajcarskoj.

Prosječna ponderisana cijena električne energije za pokrivanje gubitaka u prenosnom sistemu, formirana u 2022. godini na dugoročnom organizovanom tržištu u Crnoj Gori, bila je duplo veća u odnosu na cijenu u 2021. godini i dva i po puta veća u odnosu na cijenu u 2020. godini. U 2022. godini energija za pokrivanje gubitaka u prenosnom sistemu je u potpunosti nabavljena od strane EPCG, dok je u 2020. i 2021. godini dominantno nabavljana od učesnika na crnogorskom tržištu koji imaju sjedište u drugim zemljama. Prosječna ponderisana cijena električne energije za pokrivanje gubitaka u distributivnom sistemu, formirana u 2022. godini na dugoročnom organizovanom tržištu u Crnoj Gori, bila je veća za 45% u odnosu na cijenu u 2021. godini i duplo veća u odnosu na cijenu u 2020. godini. Tokom 2020, 2021. i 2022. godine energija za pokrivanje gubitaka u distributivnom sistemu je u potpunosti nabavljena od EPCG. Teret rasta cijena električne energije na veleprodajnom tržištu u 2022. godini snosili su CGES i CEDIS, kao operatori prenosnog, odnosno distributivnog sistema električne energije, a navedeni rast cijena električne energije se nije prenio na maloprodajno tržište Crne Gore. Zbog rasta cijena na crnogorskom veleprodajnom tržištu električne energije, tokom 2022. godine nijesu uvođene posebne mjere od strane Vlade Crne Gore.

Crnogorski elektroenergetski sistem se još uvijek suočava sa određenim izazovima, koji su prepoznati u Izvještaju Evropske komisije o konkurenciji na energetskom tržištu iz 2007. godine kao prepreke za ostavrivanje benefita za krajnje kupce kroz liberalizaciju i razvoj tržišta. Tržište u Crnoj Gori i dalje karakteriše dominantan položaj EPCG u svim tržišnim djelatnostima - proizvodnja, trgovina i snabdijevanje električnom energijom.

Ključni izazovi sa kojima se REGAGEN suočavala u prethodne dvije godine u vršenju nadzora nad energetskim subjektima odnose se na:

- *viđenje Višeg suda za prekršaje da REGAGEN nije ovlašćena da podnosi zahtjeve za pokretanje prekršajnog postupka Sudu za prekršaje, povodom nadzora koji vrši u skladu sa Zakonom o energetici, već da su za to ovlašćeni nadležno ministarstvo i inspektori, čime se narušava nezavisnost REGAGEN, a time se i urušava koncept obaveza koje je Crna Gora preuzela ratifikacijom Sporazuma između Evropske zajednice i Republike Crne Gore o formiranju Energetske zajednice, odnosno u okviru Pregovaračkog poglavlja 15, te ugrožava regulacija u oblasti energetike;*
- *derogiranje normi Zakona o nadzoru nad tržištem donošenjem Zakona o dopunama Zakona o energetici („Službeni list CG", br. 152/22) krajem 2022. godine i njegovom primjenom početkom 2023. godine, čime se ugrožava transparentnost na veleprodajnom tržištu Crne Gore i pružaju obmanjujući signali o cijeni veleprodajnih energetskih proizvoda;*

- *pitanje mogućnosti izvršenja odluka REGAGEN, odnosno crnogorskih sudova u postupcima u kojima su učesnici, tj. okrivljeni kompanije koje nemaju sjedište u Crnoj Gori;*
- *organizacione, odnosno tehničko-tehnološke pretpostavke za sprovođenje nadzora nad veleprodajnim tržištem električne energije.*

Da bi Zakon o nadzoru nad tržištem ostvario svoju svrhu i rezultirao jačanjem povjerenja u tržište, a samim tim i njegovim razvojem, potrebno je obezbijediti pravnu sigurnost i kontinuitet. Naime, proces harmonizacije crnogorskog zakonskog okvira sa pravnom tekovinom EU nalaže da se vodi računa o cjelini pravnog sistema, odnosno da se usklađenost postignuta kroz određeni zakon ne naruši drugim zakonima. Pravni sistem po definiciji predstavlja skup međusobno usklađenih pravila koja važe u jednoj državi. Kako bi se izbjegle neusklađenosti zakona i kako bi se donijela optimalna normativna rješenja u oblasti energetike, uputno je uključivanje stručne javnosti pri uspostavljanju ili mijenjanju zakonskog okvira.

U vršenju nadzora nad veleprodajnim tržištem električne energije jako je važno jačanje saradnje sa organom nadležnim za zaštitu konkurencije, organom nadležnim za tržište kapitala, nadležnim organima Energetske zajednice i ACER-om. Što se tiče međuinstitucionalne saradnje u zemlji, REGAGEN od 2012. godine ima zaključen Sporazum o saradnji sa Upravom za zaštitu konkurencije (sadašnja Agencija za zaštitu konkurencije).

Kada je riječ o međunarodnoj saradnji u primjeni REMIT-a, REGAGEN ostvaruje saradnju sa nadležnim organima Energetske zajednice i učestvuje u radu radne grupe ECRB-a koja se bavi primjenom REMIT-a. Tokom 2022. godine je vršena kontinuirana komunikacija i razmjena podataka sa nadležnim tijelima na međunarodnom nivou o primjeni REMIT-a u Crnoj Gori.

Saglasno članu 17 stav 3 Zakona o nadzoru nad tržištem, tokom 2022. godine su nadležnom organu Energetske zajednice dostavljeni podaci iz evidencije učesnika na veleprodajnom tržištu Crne Gore. Osim navedenog, tokom 2022. godine REGAGEN je učestvovala u aktivnostima radne grupe ECRB-a koja se bavi primjenom REMIT-a, a rezultat rada ove radne grupe u 2022. godini je, između ostalog, bilo i usvajanje Smjernica o REMIT-u, objavljenih i na internet stranici REGAGEN. Tokom 2022. godine nije ostvarena saradnja sa ACER-om u primjeni REMIT-a, budući da ova institucija u 2022. godini nije imala nadležnosti u ovoj oblasti u ugovornim stranama Energetske zajednice. Saradnja sa ACER-om je bila isključivo vezana za učešće u seminarima i radionicama, koje su imale za cilj prenošenje znanja i iskustava ove institucije u primjeni REMIT-a.

Broj: 23/3093-3

Podgorica, 26. jul 2023. godine

Predsjednik Odbora

Branislav Prelević